

HELSINGIN YLIOPISTO

**Kulttuurisidonnaisten elementtien käännösratkaisuja
Annie Ernaux'n *Les Années* -teoksen
suomennoksessa**

Kääntämisen ja tulkkauksen maisteriohjelma

Maisterintutkielma

Laatija:

Annette Lindström

Ohjaaja:

Léa Huotari

25.6.2025

Helsinki

Tiedekunta: Humanistinen tiedekunta

Koulutusohjelma: Kääntämisen ja tulkkauksen maisteriohjelma

Opintosuunta: Käännös- ja tulkkaustiede

Tekijä: Annette Lindström

Työn nimi: Kulttuurisidonnaisten elementtien käännösratkaisuja Annie Ernaux'n *Les Années* -teoksen suomennoksessa

Työn laji: Maisterintutkielma

Kuukausi ja vuosi: Kesäkuu 2025

Sivumäärä: 49 s. (sis. ranskankielisen lyhennelmän)

Avainsanat: reaalia, käännösstrategiat, kaunokirjallisuuden kääntäminen, ranskalainen käännöskirjallisuus

Ohjaaja tai ohjaajat: Léa Huotari

Säilytyspaikka: E-thesis

Muita tietoja:

Tiivistelmä:

Tässä maisterintutkielmassa tarkastelen reaaliota eli kulttuurisidonnaisia elementtejä Annie Ernaux'n *Les Années* (2008) -teoksessa ja niiden käännösratkaisuja Lotta Toivasen *Vuodet*-käännöksessä (2022). Tutkielman tavoitteena on kuvata ja analysoida vertailevan tekstianalyysin avulla kääntäjän käyttämiä käännösstrategioita. Analysoin reaaliota Ritva Leppihalmeen (2001) käännösstrategioiden sekä kotouttamisen ja vieraannuttamisen (Venuti 1995) käsitteiden pohjalta. Tutkimukseni on empiiristä ja kvalitatiivista.

Kääntäjä voi korvata lähdetekstin reaalian kohdekulttuurissa tutulla vastineella (kulttuurinen adaptaatio) tai hyperonyymillä, kääntämällä reaalian kirjaimellisesti kohdekielen rakenteiden mukaisesti tai poistamalla sen kokonaan käännöksestä. Nämä ovat kotouttavia käännösstrategioita, joiden avulla kääntäjä pyrkii tekemään käännöksen mahdollisimman tutuksi lukijalle.

Kääntäjä voi myös kääntää reaalian selittämällä (eksplisiittistäminen), käyttämällä vierassanaa (suora laina) tai tekemällä paratekstuaalisen lisäyksen alaviitteen tai erillisen sanaston avulla. Nämä strategiat olen luokitellut vieraannuttaviksi käännösstrategioiksi, jotka vievät lukijaa lähemmäs lähdekulttuuria

Tutkielmassa selviää, että kääntäjä on käyttänyt enemmän vieraannuttavia kuin kotouttavia käännösstrategioita. Yksittäisistä strategioista käytetyin on eksplisiittistäminen. Analyysi osoittaa, ettei ole mahdollista määritellä, mitkä käännösstrategiat soveltuvat parhaiten reaalioiden kääntämiseen, vaan käännösratkaisut ovat aina kotekstista riippuvaisia.

Tutkimustulokset vahvistavat näkemystä siitä, ettei mikään käännös ole puhtaasti kotouttava tai vieraannuttava, vaan molempia strategioita on tarpeen käyttää samassa käännöksessä. Kotekstin lisäksi reaalioiden käännösratkaisuihin vaikuttavat lähdetekstin tyyli sekä tekstilaji.

Tutkimusta olisi mielenkiintoista jatkaa käsittämään myös käännösten vastaanottoa, joka on suhteellisen vähän tutkittu aihe. Toinen kiinnostava ja ajankohtainen jatkotutkimuskohde olisi selvittää, miten tekoäly tunnistaa ja kääntää kaunokirjallisissa teksteissä esiintyviä reaaliota.

Sisällysluettelo

1	Tutkimuksen lähtökohdat	5
2	Reaaliat ja niiden kääntäminen	9
2.1	Reaalia	9
2.1.1	Reaalioiden kääntämisen haasteet	11
2.1.2	Reaalioiden luokittelu	12
2.2	Kotouttaminen ja vieraannuttaminen	14
2.3	Reaalioiden käänösstrategiat	16
2.3.1	Kulttuurinen adaptaatio	18
2.3.2	Yläkäsitteen käyttö	18
2.3.3	Käänöslaina	19
2.3.4	Eksplisiittistäminen	19
2.3.5	Paratekstuaalinen lisäys	20
2.3.6	Suora laina	20
2.3.7	Poisto	21
3	Aineisto ja tutkimusmenetelmä	22
3.1	Kirjailijan ja teoksen esittely	22
3.1.1	Annie Ernaux	22
3.1.2	<i>Vuodet</i>	23
3.2	Tutkimusmenetelmä	24
4	Analyysi	26
4.1	Vieraannuttavat käänösstrategiat	27
4.1.1	Eksplisiittistäminen	27
4.1.2	Suora laina	34
4.2	Kotouttavat käänösstrategiat	36
4.2.1	Yläkäsitteen käyttö	36
4.2.2	Käänöslaina	39
4.2.3	Reaalian poisto	40
5	Johtopäätökset ja pohdinta	43
6	Lopuksi	46
	Lähteet	48
	Résumé en français	53

1 Tutkimuksen lähtökohdat

Tässä tutkielmassa vertailen ja tarkastelen kulttuurisidonnaisia elementtejä, eli reaaliota (Leppihalme 2001), Annie Ernaux'n vuonna 2008 ilmestyneessä teoksessa *Les Années* ja Lotta Toivasen suomennoksessa *Vuodet* vuodelta 2022. Teoksessa kirjailijan omaelämäkerta yhdistyy ranskalaisten kollektiiviseen muistiin ulottuen sodanjälkeisestä ajasta aina 2000-luvun alkuun asti.

Ranskalainen Nobel-kirjailija Annie Ernaux hyödyntää kerronnassaan sekä kollektiivista että yksikön kolmannen persoonan persoonatonta kertojaa. *Les Années* pohjautuu vahvasti ranskalaisten kollektiiviseen muistiin, jossa persoonattoman kerronnan avulla vahvistetaan mielikuvaa yhteisestä kokemuksesta. Kollektiivinen muisti ei kuitenkaan ole objektiivinen tallenne tapahtuneesta, vaan se on sosiaalisesti rakennettu tulkinta, joka heijastaa yhteisön arvoja ja ideologioita (Assman & Czaplicka 1995: 111). Kollektiivit eivät siis ”muista” sanan varsinaisessa merkityksessä, vaan ennemminkin luovat muistoja yhdessä.

Jokaisella kulttuurilla on sille ominaisia elementtejä, joko ilmeisiä tai huomaamattomia, jotka kääntäjän on tunnistettava ja välitettävä ymmärrettävästi kohdetekstin lukijalle. Toisen kollektiivin, eli tutkielmani tapauksessa ranskalaisten, muistia käännettäessä kääntäjä ei käännä pelkästään sanojen merkityksiä, vaan myös kulttuurisia merkityksiä. Kulttuurisidonnaisten elementtien kääntämistä voidaan pitää yhtenä kääntämisen suurimmista haasteista (Florin 1993: 125), erityisesti siinä tapauksessa, että lähde- ja kohdekulttuurien väliset erot ovat suuret (Leppihalme 2011). Toisaalta niiden kääntämisen voi nähdä myös mielenkiintoisena tutkimusaiheena, johon tämäkin tutkielma syventyy.

Tietyn yhteisön parissa syntyneiden käsitteiden kääntäminen vaatii kääntäjältä monipuolista kyseisen kulttuurin tuntemusta, eikä kääntäjä voi olettaa käännöksen lukijan ymmärtävän kaikkia tekstissä esiintyviä kulttuurisidonnaisia viittauksia. Kääntäjän on siis pyrittävä arvioimaan, mitä lukija jo mahdollisesti tietää lähdekulttuurista ja mikä ei ole tarpeeksi tunnettua kohdekulttuurissa. Tämä ei ole aina helppoa. Liika selittäminen saattaa antaa vaikutelman lukijan aliarvioimisesta ja kääntäjän ylimielisyydestä. Perulaista Nobel-kirjailija Mario Vargas Llosaa ja tämän teosten käännösten vastaanottoa tutkinut Inger Enkvist (1991 :29). toteaa, että liika

lainasanojen käyttö voi helposti antaa kääntäjistä elitistisen vaikutelman. Kääntäjän on siis löydettävä tasapaino ja pyrittävä miellyttämään sekä lähde- että kirjailijaa että kohdetekstin lukijaa.

Kieli ja kulttuuri liittyvät toisiinsa erottamattomasti. Kulttuuri on kuitenkin vaikeasti määriteltävissä oleva käsite. Walesilainen tutkija ja kirjailija Raymond Williams (2015) on sanonut sen olevan kolmen englannin kielen monimutkaisimman sanan joukossa. Kun käännettäessä, kuten myös tämän tutkielman puitteissa, puhutaan kulttuurista, se ymmärretään yleensä sen laajassa merkityksessä.

Kulttuurilla ei siis tässä kontekstissa tarkoiteta pelkästään tiedettä ja taidetta, vaan siihen sisällytetään kaikki se, jonka avulla voidaan todeta, että sekä lähde- että kohdekulttuurin piirissä elävät yksilöt elävät toisistaan erilaisessa ympäristössä (Vehmas-Lehto 1999: 105). Toisin sanoen kulttuuri voi sisältää esimerkiksi uskontoon, historiaan, kirjallisuuteen tai gastronomiaan liittyviä elementtejä. Kunkin kulttuurin piirissä elävän yhteisön kollektiivinen muisti rakentuu omalla tavallaan näiden elementtien avulla. Oma aineistoni sisältää suuren määrän elementtejä muun muassa ranskalaisesta yhteiskunnasta, historiasta, populaarikulttuurista ja kirjallisuudesta.

Aineistossa esiintyvien reaalioiden suuren määrän takia olen rajannut tutkimukseni käsittämään ainoastaan historialliset reaaliat, ja niistäkin nimenomaan vain Ranskan historiaan liittyvät reaaliat. Historialliset reaaliat ovat sidoksissa tiettyyn aikaan, paikkaan ja kulttuuriin ja ne sisältävät paljon implisiittistä tietoa, jota yhteisön ulkopuolinen yksilö ei välttämättä ymmärrä, koska niitä ei ole olemassa hänen kulttuurissaan. Niiden kääntäminen edellyttää kääntäjältä lähtökulttuurin syvällistä ymmärtämistä sekä kontekstin tuntemusta.

Historialliset reaaliat voivat ilmetä esimerkiksi viittauksina poliittisiin tapahtumiin, ajalle tyypillisiin ilmiöihin, julkisuuden henkilöihin, arjen esineisiin tai instituutioihin. Tällaiset elementit ovat usein vahvasti sidoksissa kontekstiinsa ja aikaansa, eikä niille välttämättä ole olemassa tarpeeksi läheistä vastinetta kohdekulttuurissa juuri tästä syystä.

Aineistokseni valikoitunut teos ei herättänyt huomioni pelkästään reaalioiden suuren määrän takia, vaan myös sen takia, että minua jäi mietityttämään, miten niin vahvasti Ranskan historiaan ja kulttuuriin pohjautuva teos on mahdollista kääntää niin, että suomalainen lukija voi sen ymmärtää. Voiko käännöksen lukija koskaan edes

ymmärtää kirjaa täysin samalla tavalla kuin lähdekieleen ja -kulttuuriin kuuluva henkilö? Ranskalainen ja suomalainen kulttuuri eivät ole kovin kaukaisia, mutta varsinkin Ranskan historiaan liittyvät tapahtumat ja henkilöt eivät välttämättä ole Suomessa kovin laajasti tunnettuja.

Toisaalta lukija voi valita teoksen luettavaksi muistakin syistä. Hän saattaa olla jollain tasolla kiinnostunut ranskalaisesta kulttuurista, ehkä hän on asunut Ranskassa jonkun aikaa, tai ehkä hän on ylipäänsä kiinnostunut vieraista kulttuureista ja kirjallisuudesta. Ernaux'n Nobel-palkinto myös saattaa houkuttaa lukemaan hänen teoksiaan. Lukijoiden taustat voivat siis olla hyvinkin erilaisia, eikä kääntäjän ole mahdollista ottaa kaikkia huomioon.

Tutkielmassani haluan selvittää, mitä käännösstrategioita kääntäjä on käyttänyt kääntäessään historiallisia reaaliota Annie Ernaux'n *Vuodet*-romaanin suomennoksessa. Reaalioiden käännösstrategioiden tutkimus on keskittynyt pitkälti kaunokirjallisuuteen ja audiovisuaaliseen kääntämiseen ja niitä ovat aiemmin tutkineet mm. Ritva Leppihalme (2001, 2007a ja 2011), Pekka Kujamäki (1993) sekä Birgit Nedergaard-Larsen (1993). Lisäksi niistä on tehty useita maisterintutkielmia Suomen yliopistoissa. Oma tutkielmani täydentää näitä aikaisempia tutkimuksia.

Tutkimusmenetelmänä tässä tutkielmassa toimii vertaileva tekstianalyysi, joka on yleinen tutkimusmenetelmä käännöstieteen opiskelijoiden tekemissä tutkielmissa. Sen valinta johtuu usein tutkielman tekijän kiinnostuksesta tiettyä teosta kohtaan (Kuusi & Taivalkoski-Shilov 2024). Näin kävi minunkin tapauksessani. Romaani valikoitui aineistokseni, koska se sisältää erityisen paljon Ranskan yhteiskuntaan, kulttuuriin ja historiaan liittyviä viittauksia, joita aiheeseen perehtymättömän voi olla vaikea ymmärtää.

Tutkielmassani on yhteensä kuusi lukua ja se koostuu sekä teoreettisesta osuudesta että analyysiosuudesta. Luku 1 on johdantoluku, jossa avaan tutkimuksen taustoja. Luvussa 2 esittelen teoreettisen viitekehysten sekä määrittelen tutkimuksen kannalta keskeiset käsitteet *reaalia*, *käännösstrategia* sekä *kotouttaminen* ja *vieraannuttaminen*. Luvussa 3 esittelen tutkimusaineiston ja kirjailijan. Lisäksi esittelen käyttämäni tutkimusmenetelmän ja perustelen sen rajauksen sekä soveltuvuuden tutkielmaan. Luvussa 4 keskityn tarkastelemaan aineiston analyysin tuloksia esimerkkien avulla. Vertailen reaalioiden vastineita käännöksessä sen

lähtötekstiin ja tarkastelen käännösratkaisuja, joihin kääntäjä on päätenyt julkaistussa teoksessa. Tämän lisäksi arvioin käännösratkaisujen kotouttavuutta ja vieraannuttavuutta. Luvussa 5 kuvaan analyysissa esiin nousseita huomioitani ja viimeisessä luvussa esitän loppupäätelmät sekä mahdollisia jatkotutkimusaiheita, joita on tullut mieleeni tutkielmaa kirjoittaessani.

2 Reaaliat ja niiden kääntäminen

Tässä luvussa esittelen ensin alaluvussa 2.1 tutkielmani kannalta oleellisen käsitteen *reaalia* sekä reaalioiden luokittelun ja niiden kääntämisen haasteita alaluvuissa 2.1.1 ja 2.1.2. Alaluvussa 2.2 esittelen strategioiden jaottelun kahteen päästrategiaan, kotouttavaan ja vieraannuttavaan (Venuti (2018 [1995])). Näiden päästrategioiden alle olen luokitellut Leppihalmeen (1994) käänösstrategiat, joita käsittelen alaluvussa 2.3. Kaikki edellä mainittu luo pohjaa luvun 4 analyysille, jossa selvitän ovatko yleisimmin esiintyvät strategiat kategorisesti enemmän vieraannuttavia vai kotouttavia.

2.1 Reaalia

Reaalialla tarkoitetaan tiettyyn kulttuuriin sidottua ilmaisua tai käsitettä, jolle ei ole olemassa vastinetta muissa kulttuureissa (esim. Leppihalme 2001: 139, Vermeer 1983: 8, Florin 1993: 123–125). Reaaliat voivat olla sekä yksittäisiä sanoja että fraaseja. Reaaliosta on tarjottu useita määritelmiä, mutta yhteistä niille kaikille on kuitenkin se, että ne viittaavat ilmiöihin ja asioihin, jotka ovat tunnusomaisia jollekin kulttuurille mutta tuntemattomia muissa kulttuureissa. Reaalia on käänöstieteessä paljon tutkittu aihe ja siitä käytetään suomeksi myös muita nimityksiä kuten *kulttuurisidonnainen ilmaisu* (esim. Kivilehto 2023) tai *kulttuurisidonnainen elementti* (esim. Vuokko 2014). Englanninkielisissä tutkimuksissa reaaliasta käytetään usein termejä kuten *culture-bound item* (esim. Leppihalme 2011), *culture-specific item* eli CSI (esim. Franco Aixelá 1996), *realia* (esim. Florin 1993) tai *extralinguistic cultural reference* (esim. Pedersen 2011). Tässä tutkielmassa käytän selkeyden vuoksi jatkossa ainoastaan termiä reaalia.

Reaalian määrittelemisen ei ole ongelmattonta ja useat tutkijat (esim. Franco Aixelá 1996: 57, Bödecker 1991: 65) ovat pohtineet, tuleeko kulttuurisidonnaiseen elementtiin sisältyä ajatus eroavuudesta vai ei. Suurin osa tutkijoista on sitä mieltä, että eroavuuden elementti on edellytys reaaliolle. Tässä tutkielmassa pidän eroavuutta olennaisena osana reaalian käsitettä ja siksi aineistoni sisältää vain sellaisia kulttuurisidonnaisia viittauksia, jotka eivät esiinny sellaisenaan kohdekulttuurissa tai joiden avulla on nähtävissä selkeitä kulttuurien välisiä eroavaisuuksia.

Termin juuret ovat latinan sanassa *realia*, joka tarkoittaa 'todellista' (Leppihalme 2011: 126). Mika Loponen on myös ehdottanut reaalian rinnalle termiä irreaalia, jonka hän määrittelee fiktiivisessä maailmassa esiintyväksi kulttuurisidonnaiseksi asiaksi tai käsitteeksi, joka puuttuu oikeasta maailmasta (2009: 166–167). Tässä tutkielmassa esiintyvät reaaliat ovat lähinnä substantiiveja ja substantiivilausekkeita. Reaaliota voi esiintyä myös muissa sanaluokissa, esimerkiksi verbeissä.

Puhuttelumuotoja, murteita, idiomeja ja metaforia ei pidetä reaaliaina (Nedergaard-Larsen 1993: 210) vaan niitä tutkitaan yleensä erillisinä ilmiöinä enkä käsittele niitä tässä tutkielmassa. Erisnimet voivat olla reaaliota ainoastaan, mikäli niillä on kulttuurista merkitystä (Kujamäki 1993: 35), kuten esimerkiksi valtion päämiesten tai kirjallisuudesta tunnettujen henkilöiden nimet. Tietystä kulttuurissa esiintyvät tyypilliset etu- tai sukunimet, kaupunkien nimet tai satunnaiset romaanien henkilöahmot eivät siis ole reaaliota, jos ne toimivat neutraaleina viittauksina ilman laajempaa symbolista arvoa.

Erisnimialluusiot erotetaan tavallisista erisnimistä. Alluusioita on tutkinut mm. Leppihalme (1994). Alluusiolla tarkoitetaan peitettyä tai epäsuoraa viittausta lähtökulttuurissa tunnettuun teokseen, historiallisiin tapahtumaan tai hahmoon (Vehmas-Lehto 1999: 104). Alluusion merkityksen ymmärtäminen edellyttää tekstien välisen yhteyden havaitsemista (Genette 2018: 2). Erisnimialluusioissa kulttuurinen viittaus tapahtuu erisnimen kautta, jolloin kyseinen nimi kantaa mukanaan laajempaa kulttuurista tai symbolista merkitystä. Esimerkiksi erisnimen *Coluche* käyttö erisnimialluusiona ei viittaa ainoastaan kyseiseen henkilön nimeen, vaan tuo ranskalaisille mieleen tietyn tyyppisen hahmon, joka ei ole välttämättä ole tuttu suomalaisille lukijoille. Toisin kuin tavanomaiset nimet, jotka eivät sisällä konnotaatioita, erisnimialluusiot vaativat kääntäjältä lähtökulttuurin erityisen laajaa tuntemusta.

Nykymaailman globalisoitumisen myötä reaalian käsitteen rajat ovat hämärtyneet. Monet käsitteet, jotka ovat alun perin olleet reaaliota, ovat nykyään yleismaailmallisesti tunnettuja tai ne ovat siirtyneet eri kieliin joko lainasanoina tai niiden mukautettuina versioina. Näitä kohdetekstien lukijat eivät välttämättä enää tunnista reaalioksi. Esimerkiksi ranskalainen leivonnainen *croissant* tunnetaan

nykypäivänä Suomessa jo niin hyvin, ettei sitä tarvitse suomalaiselle lukijalle selittää ja sana on siirtynyt suomen kieleen lainasanana.¹

2.1.1 Reaalioiden kääntämisen haasteet

Reaalioiden avulla teksti liitetään sen paikalliseen ja ajalliseen kontekstiin. Kääntäjällä on tärkeä rooli siinä, miten kohdetekstin lukija ymmärtää ja hahmottaa asiat. Hänen ei ole pelkästään käännettävä tekstissä esiintyvät reaaliat vaan myös tuotava esille niihin liittyvät konnotaatiot. Tämän lisäksi hänen tulisi ottaa huomioon lähdetekstin tyyli sekä lukijan mahdolliset taustatiedot lähtökulttuurista.

Vaikka lähtökulttuuri on läsnä koko käännettävässä tekstissä, se nousee erityisen voimakkaasti esiin kohdissa, jotka viittaavat tilanteisiin, ajatuksiin tai ilmiöihin, jotka ovat ominaisia sille yhteisölle, jonka kontekstissa teksti on tuotettu. Lähtö- ja kohdetekstin lukijoiden taustatiedoissa on eroja, joiden takia lähtötekstin kulttuuriset viittaukset eivät avaudu sellaisenaan kohdetekstin lukijalle. Taustatietojen määrällä on myös vaikutuksensa siihen, miten hyvin kohdetekstin lukija ymmärtää viittaukset (Vehmas-Lehto 1999: 102–103). Kääntäjän näkökulmasta tämä asettaa erityisiä haasteita. Kääntäjän on tunnistettava lähtökulttuuriin sidoksissa olevat elementit ja siirrettävä ne kohdetekstiin tietoisesti tai tiedostamatta valitsemansa strategian mukaisesti.

Lähde- ja kohdekulttuurin läheisyys vaikuttaa oleellisesti reaalioiden kääntämiseen (Leppihalme 2007b). Suomen ja Ranskan yhteinen historia liittyy lähinnä yhteiseen kokemukseen toisesta maailmasodasta. Tämän pohjalta voidaan olettaa, että toisen maailmansodan tapahtumat ja henkilöt ovat jossain määrin tuttuja sekä suomalaisessa että ranskalaisessa kulttuurissa, eivätkä kyseiset reaaliat välttämättä vaadi tarkennusta. Esimerkiksi *Normandian maihinnousu* saattaa olla suomenkieliselle lukijalle tutumpi käsite kuin *Vichyn hallitus*. Charles de Gaulle on varmasti ainakin nimenä tutumpi kuin Philippe Pétain. Vaikka nimi olisikin lukijalle tuttu, siihen liittyvät konnotaatiot tai ideologinen merkitys saattaavat jäädä hämärän peittoon (Leppihalme 2001:143). Toisaalta tähän vaikuttaa lukijan perehtyneisyys historiaan tai

¹ <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/croissant>

ranskalaiseen kulttuuriin ylipäänsä, jota kääntäjän on vaikea ottaa huomioon kääntäessään kaunokirjallista teosta, jonka lukijoiden taustat voivat olla hyvinkin erilaisia.

2.1.2 Reaalioiden luokittelu

Ensimmäinen reaaliota luokitellut tutkija oli yhdysvaltalainen kielitieteilijä Eugene Nida (1945). Hän luokitteli reaaliat viiteen kategoriaan: ekologia, materiaallinen kulttuuri, sosiaalinen kulttuuri, uskonnollinen kulttuuri ja kielellinen kulttuuri (1945: 196). Myös muut tutkijat ovat tehneet omia reaalioiden luokitteluitaan (esim. Nedergaard-Larsen 1993: 211), Kujamäki 1998: 26–27, Pedersen 2011: 59–60, Florin 1993: 122–128). Reaalioiden luokittelut perustuvat yleensä tarkasteltavaan aineistoon ja heijastavat sen erityispiirteitä (Leppihalme 2011: 127). Mikään olemassa oleva luokittelu ei myöskään ole kaikenkattava. Esimerkiksi Pedersen (2011: 59–60) esittää listauksen, joka kostuu jopa 12:sta eri kategoriasta, mutta korostaa, ettei hänen luokittelunsa ole yleispätevä. Näistä syistä olemassa olevat luokittelut eivät aina suoraan ole sovellettavissa omaan tutkimukseen ja tutkijat ovat kokeneet tarpeelliseksi määritellä omaan aineistoon sopiva luokittelu.

Joissain tapauksissa reaaliaa voi olla hankala luokitella kuuluvaksi vain yhteen kategoriaan. Esimerkiksi Charles de Gaullen voisi luokitella sekä kuuluisaksi historialliseksi henkilöksi että poliitikoksi. Myös itse luokittelukaan ei aina ole täysin ongelmaton. Esimerkiksi Nedergaard-Larsen (1993: 211) luokittelee uskonnon kulttuurin alaluokaksi. Riippuen kontekstista sekä näkökulmasta, josta asiaa tarkastellaan, uskonnon voisi nähdä myös osana yhteiskuntaa. Ehkä yleispätevälle ja yksityiskohtaiselle reaalioiden luokittelulle voisi olla tarvetta.

Tämän tutkielman lähtökohtana on Birgit Nedergaard-Larsenin luokittelu (kts. taulukko 1). Hän luokittelee reaaliat neljään pääluokkaan: maantiede, historia, yhteiskunta ja kulttuuri. Nämä pääkategoriat vuorostaan jakaantuvat neljääntoista alakategoriaan (Nedergaard-Larsen 1993: 211). Sekä Nedergaard-Larsen että Pedersen ovat alun perin laatineet luokittelunsa audiovisuaalisen kääntämisen tutkimukselle, mutta tämä ei estä hyödyntämästä luokittelua kirjallisuuden kääntämisen tutkimuksessa.

Taulukko 1. Needergaard-Larsenin (1993: 211) reaalioiden luokittelu.

Maantiede	maantieto	vuoret, joet
	meteorologia	sää, ilmasto
	biologia	kasvit, eläimet
	kulttuurimaantieto	alueet, kaupungit kadut, tiet jne.
Historia	rakennukset	monumentit, linnat
	tapahtumat	sodat, vallankumoukset liputuspäivät
	ihmiset	kuuluisat historialliset henkilöt
Yhteiskunta	teollisuuden taso (talous)	kauppa ja teollisuus
		energiatalous
	yhteiskunnalliset organisaatiot	puolustus, oikeusjärjestelmä
		poliisi, vankilat
		paikalliset ja valtion viranomaiset
	politiikka	valtionhallinto, ministeriöt
		vaalijärjestelmä, puolueet
		poliittikot, poliittiset järjestöt
	yhteiskunnalliset olosuhteet	ryhmät, alakulttuurit
		elinolot, ongelmat
elämäntapa, tavat	asuminen, liikenne, ruoka, ateriat	
	vaatetus, päivittäiset käyttötavarat	
	perhesuhteet	
Kulttuuri	uskonto	kirkot, rituaalit, moraalit
		papit, piispat
		uskonnolliset juhlapyhät, pyhimykset
	koulutus	koulut, korkeakoulut, yliopistot
		koulutusalat, kokeet
	media	TV, radio, sanomalehdet, aikakauslehdet
	kulttuuri ja vapaa-aika	museot, taideteokset
		kirjallisuus, kirjailijat
		teatterit, elokuvateatterit, näyttelijät
		muusikot, idolit
ravintolat, hotellit		
yökerhot, kahvilat		
urheilulajit, urheilijat		

Aineistostani poimimat reaaliat kuuluvat Nedergaard-Larsenin luokittelun mukaisesti historian pääluokan alakategorioihin *tapahtumat* ja *ihmiset* sekä yhteiskunnan pääluokan alakategoriaan *politiikka* ja *yhteiskunnalliset olosuhteet*. On syytä kuitenkin korostaa, että kaikki yhteiskunnan kategorian alle menevät reaaliat aineistossani liittyvät kuitenkin vahvasti Ranskan historiaan eivätkä varsinaisesti nykypäivän yhteiskunnallisia olosuhteita.

Valitsin Nedergaard-Larsenin (1993: 211) luokittelun aineistoni rajaamisen avuksi, koska se vastasi parhaiten oman tutkielmani tarpeita. Toisaalta myös Pedersenin (2011: 59-60) tai Florinin (1993:122-128) luokittelu soveltuisi aineistooni. Näiden kolmen luokittelun välillä ole merkittäviä eroja, esimerkiksi Florin erittelee kutakuinkin samat neljä pääkategoriaa kuin Nedergaard-Larsen. Historian ja yhteiskunnan pääkategoriat löytyvät myös Pedersenin luokittelusta. Tutkielmani tarkoituksena ei ole kuitenkaan vertailla eri luokkiin kuuluvien reaalioiden käänösstrategioita keskenään, joten yksityiskohtaisemmalle luokittelulle ei ole tämän tutkielman puitteissa ole tarvetta. Luokittelu toimi ainoastaan rajauksen apuna.

2.2 Kotouttaminen ja vieraannuttaminen

Kotouttamisella ja vieraannuttamisella tarkoitetaan sitä, millä tavoin käänöksessä suhtaudutaan lähdekulttuurin ja kohdekulttuurin eroihin. Toisin sanoen, pyritäänkö tekstiä tekemään käänöksen lukijalle mahdollisimman tutuksi vai säilytetäänkö siinä lähtökulttuurin elementtejä ja vierautta. Kääntäjän on siis päätettävä, pysyykö hän uskollisena lähtötekstille, vai ottaako hän siitä etäisyyttä, kun hän valitsee käänökselleen kokonaisstrategian. On kuitenkin syytä huomioida, että kotouttavat ja vieraannuttavat strategiat eivät sulje toisiaan pois, sillä käänökset ovat harvemmin puhtaasti kotouttavia tai vieraannuttavia (Vinay & Darbelnet 1958: 54). Kääntäjä voi siis yhdistellä molempia strategioita samassa käänöksessä, vaikka valitsee jommankumman kokonaisstrategiakseen. Aloitan näiden strategioiden esittelyn kotouttavalla strategialla ja esittelen sen jälkeen vieraannuttavan strategian.

Kotouttaminen ja vieraannuttaminen ovat olleet pitkään esillä käänöskeskusteluissa, mutta ensimmäinen tutkija, joka kuvaili niitä nykyisessä merkityksessään, oli

Lawrence Venuti (2018 [1995]) teoksessaan *The Translator's Invisibility*. Yhdysvaltalaisena tutkijana Venutin mainitsema kääntäjän näkymättömyys perustuu angloamerikkalaisen kulttuurin suosimaan kotouttamiseen, jossa kääntäjä jää näkymättömäksi pyrkimällä peittämään kohdekulttuurille vieraat elementit mahdollisimman tarkasti ja luoden näin läpinäkyvyyden illuusion. Käännöksen vahva kotouttaminen tekee tekstistä helpommin ymmärrettävää kohdekieliselle lukijalle, mutta samalla se häivyttää lähdekulttuurin tekstistä.

Basnett ja Lefevere (1998) käyttävät kotouttamisen ilmiöstä käsitettä Holiday Inn -syndrooma. Samalla tavalla kuin kotouttava kääntäjä tarjoaa lukijalle helpon lukukokemuksen lukijalle, Holiday Inn -hotellit tarjoavat asiakkailleen tutun ja turvallisen oloisen majoituskokemuksen riippumatta siitä, missä päin maailmaa ovat. Kotouttavia reaalioiden käännösstrategioita ovat Leppihalmeen (2001) luokittelun mukaan kulttuurinen adaptaatio, yläkäsitteen käyttö, käännöslaina ja poisto. Kotouttamista pidetään etenkin lastenkirjallisuudelle tyypillisenä kokonaisstrategiana (Leppihalme 2007a: 370).

Vieraannuttaminen on puolestaan käännösstrategia, jonka avulla lukijaa viedään lähemmäs lähdekulttuuria, jotta lukijalle jäisi mielikuva tekstin vieraudesta. Vieraannuttamisen voidaan katsoa kunnioittavan lähdekielistä tekstiä (Leppihalme 2007a: 372), koska käännökseen jätetään vieraita elementtejä. Tällä tavalla voidaan myös herättää lukijan mielenkiinto lähdekulttuuria kohtaan aivan eri tavalla kuin kotouttavan tekstin avulla. Vieraannuttavia reaalioiden käännösstrategioita ovat Leppihalmeen (2001) luokittelun mukaan eksplisiittistäminen, vierassanan käyttö ja paratekstuaalinen lisäys.

Eksplisiittistäminen ja tekstinulkoinen lisäys ovat kuitenkin hankalammin määriteltävissä selkeästi kotouttaviksi tai vieraannuttaviksi. Sekä eksplisiittistämisen että tekstinulkoisen lisäyksen avulla lukijalle avataan lähtötekstin reaalia. Lukija saa näiden strategioiden avulla sekä kosketuksen lähtökulttuuriin että lisätietoa kyseisestä kulttuurista. Luokittelen nämä molemmat strategiat tässä tutkielmassa vieraannuttaviksi, koska vieras elementti kuitenkin sisällytetään käännökseen selityksenä. Joissain tapauksissa myös itse reaalia siirretään käännökseen selityksen kera. Eksplisiittistämisen ja tekstinulkoisen lisäyksen voisi myös nähdä kotouttavina käännösstrategioina, sillä perusteella, että niissä avataan lukijalle mahdollisesti

vierasta käsitettä. Ne olisi myös mahdollista luokitella omaan kategoriaansa kotouttamisen ja vieraannuttamisen välimaastoon, kuten alla olevassa taulukossa 2, jossa olen ne esitellyt jatkumona kaikkein kotouttavimmasta kaikkein vieraannuttavimpaan käänösstrategiaan.

Taulukko 2. Käänösstrategiat (Leppihalme 2001) kaikkein kotouttavimmasta kaikkein vieraannuttavimpaan.

Kotouttavat			Sekä kotouttavat että vieraannuttavat		Vieraannuttavat	
Kulttuurinen adaptaatio	Yläkäsitteen käyttö	Käännöslaina	Eksplisiittistäminen	Paratekstuaalinen lisäys	Suora laina	Poisto

Kotouttavista strategioista kulttuurista adaptaatiota voidaan pitää kotouttavimpana, koska siinä käytetään kohdekulttuurissa tuttua sanaa, eikä siis tuoda mitään vieraita elementtejä lähdekielestä käänökseen. Samoin yläkäsitettä käytettäessä käänöksen lukija ei tutustu kulttuurinsa ulkopuolisiin elementteihin. Käännöslainan avulla kohdekieleen kuitenkin saadaan uusi sana, joten sitä voidaan pitää vähiten kotouttavana.

Vieraannuttavista strategioista taas poisto on vieraannuttavin, koska siinä itse reaalia poistetaan tekstistä kokonaan. Suoran lainan avulla reaalia siirtyy ilman muutoksia tai pienin muutoksin kohdetekstiin. Eksplisiittistämistä voidaan pitää hieman paratekstuaalista lisäystä kotouttavampana, sillä selitys tulee suoraan tekstiin eikä tekstin ulkopuolelle, esimerkiksi alaviitteeseen. Seuraavassa alaluvussa esittelen nämä mikrotason strategiat yksityiskohtaisemmin.

2.3 Reaalioiden käänösstrategiat

Käänösstrategiat ovat olennainen osa tutkielmani analyysia. Käänösstrategioilla tarkoitetaan ratkaisuja, joiden avulla kääntäjä sovittaa lähtökielen tekstin kohdekielelle ottaen huomioon sekä kielelliset että kulttuuriset erot (Leppihalme 2001: 140). Leppihalmeen lisäksi useat muutkin tutkijat ovat määritelleet käänösstrategioita, esimerkiksi Vinay & Darbelnet (1958), Pedersen (2011), Chesterman (1997) ja Kujamäki (1998). Käänösstrategioiden luokitteluissa ei ole suurta eroa keskenään, vaan monet strategiat esiintyvät kuta kuinkin kaikissa luokitteluissa eri nimisinä joitain poikkeuksia lukuun ottamatta. Leppihalme on tehnyt

luokittelunsa nimenomaan reaalioiden käännösstrategioita varten, kun taas esimerkiksi Vinay & Dalbernet'n malli soveltuu käännösten tarkasteluun yleisellä tasolla.

Käännösstrategioista on käytetty myös muita termejä, esimerkiksi *käännös menetelmä*, mutta tässä tutkielmassa käytän selkeyden vuoksi ainoastaan termiä *käännösstrategia*. Termin yhtenäinen käyttö selkeyttää tutkielmaani, eikä termin valinnalle ole mitään erityisempää perustelua. Termien käytön sekavuutta on kritisoinut mm. Anthony Pym (2011: 95), joka on ehdottanut termien pelkistämistä ja uudelleenmäärittelemistä.

Tässä aluvussa esittelemäni strategiat voidaan jakaa vielä kahden kokonaisstrategian alle, kotouttamisen ja vieraannuttamisen, jotka esittelen tarkemmin aluvussa 2.2. Käännösstrategioita on mahdollista tarkastella joko kokonaista tekstiä koskevana käännösstrategiana tai keskittyen vain tiettyihin tekstin elementteihin, eli paikallisstrategiana (Leppihalme 2007a). Tässä tutkielmassa keskityn ainoastaan käännösstrategioihin paikallisstrategian tasolla.

Leppihalme (2001) on määritellyt seitsemän käännösstrategiaa, joita hyödynnän tämän tutkielman luvun 4 analyysissä. Päädyin valitsemaan nämä strategiat, koska ne on luotu nimenomaan reaalioiden kääntämistä ajatellen eivätkä ne ota huomioon tekstin syntaktisia muutoksia kuten esimerkiksi Vinayn & Darbernet'n käännösstrategiat (1958). Leppihalme (1994: 94) määrittelee myös kolme perusstrategiaa erisnimiällisyyden kääntämiselle: erisnimen säilyttäminen sellaisenaan mahdollisen selityksen tai selvennyksen kera, erisnimen korvaaminen toisella lähde- tai kohdekulttuurin erisnimellä tai erisnimen poistaminen kokonaan tekstistä.

Esittelen seuraavaksi Leppihalmeen (2001) käännösstrategiat samassa järjestyksessä kuin taulukossa 2, eli kotouttavimmasta strategiasta vieraannuttavimpaan. En kuitenkaan esittelen Leppihalmeen (1994) erisnimiällisyyden käännösstrategioita sen tarkemmin, koska aineistostani löytyi vain yksi erisnimiällisyys, enkä sen takia koe strategioiden tarkempaa esittelyä tarpeelliseksi tämän tutkielman puitteissa.

Seuraavaksi esitettäviä käännösstrategioita on myös mahdollista yhdistää toisiinsa, esimerkiksi käännöslainaan voi lisätä alaviitteen (Leppihalme 2011).

Käännösstrategioiden soveltuvuus käännettävään tekstiin voi johtua useasta asiasta. Reaalioiden kääntäminen on kuitenkin tapauskohtaista, eikä kääntäjä voi noudattaa vain yhtä käännösstrategiaa koko käännösprosessin ajan, vaan käännösratkaisut ovat aina kontekstisidonnaisia (Nedergaard-Larsen 1993: 216–217).

2.3.1 Kulttuurinen adaptaatio

Kulttuurisessa adaptaatiossa alkuperäinen realia korvataan kohdekulttuurissa tutulla vastineella, joka ei kuitenkaan täysin vastaa lähtökulttuurin termiä. Esimerkiksi ranskalaisille tuttu *Carrefour* -kauppa voitaisiin joissakin tapauksissa kääntää suomalaiselle lukijalle tutummaksi *K-kaupaksi*. Tätä strategiaa suositaan lastenkirjallisuudessa sekä tekstityksissä (Leppihalme 2001: 142).

On myös maita, joissa käännökset pyritään muokkaamaan kohdekulttuurin konventioihin istuviksi. Esimerkiksi Yhdysvalloissa kaunokirjalliset tekstit sulautetaan usein niin vahvasti amerikkalaiseen kulttuuriin, että alkuperäisteoksen vieraus saattaa kadota kokonaan. Tekstissä, joka perustuu tiettyyn kulttuuriin liittyviin historiallisiin tositapahtumiin ja todellisiin henkilöihin, kuten tutkielmani aineiston kohdalla, tämä strategia saattaisi vääristää historian kerrontaa.

2.3.2 Yläkäsitteen käyttö

Yläkäsitteen, eli hyperonyymien, käytöllä tarkoitetaan reaalian korvaamista sen yläkäsitteellä. Yläkäsitteen käyttö voi johtaa tekstin laimentumiseen, mutta joissain tapauksissa kohdekielen ja lähdekielen luokitteluiden eroavaisuudet saattavat edellyttää sen käyttöä (Leppihalme 2001: 143). Kun kääntäjä käyttää yläkäsitettä spesifin käsitteen sijasta, kohdekielen ilmaus muuttuu epämääräisemmäksi.

Esimerkiksi jos ranskalainen sanomalehti *Le Figaro* suomennetaan sen yläkäsitteellä *sanomalehti*, ei kohdekielinen lukija saa kosketusta lähtökieleen, vaikka viestin peruserkitys pysyisi samana. Lukija saattaa menettää myös kulttuurisidonnaista tietoa, joka voi joissain tapauksissa olennaista. Antamani esimerkin tapauksessa sen, että kyseinen lehti on hyvin konservatiivinen.

2.3.3 Käännöslaina

Käännöslainalla tarkoitetaan suoraa käännöstä lähtökielen ilmaisusta, ja se on muodostettu kirjaimellisesti kohdekielen rakenteiden mukaisesti. Se muodostuu kahdesta tai useammasta kohdekielen sanasta, joiden yhdistelmällä ei ole vakiintunutta merkitystä kohdekielessä. Kääntäjän käyttäessä tätä strategiaa hän kääntää sanasta sanaan ja sen avulla kieleen voi muodostua uudissanvoja. Esimerkiksi englannin sana *kick sled* on käännöslaina suomen kielen sanasta *potkukelkka*. Monet vakiintuneet sanat ovatkin olleet alun perin käännöslainoja.

2.3.4 Eksplisiittistäminen

Eksplisiittistämisen, eli selittävän käännöksen avulla kääntäjä avaa reaalian merkitystä kohdekieliselle lukijalle tekemällä tekstiin selittäviä muutoksia. Esimerkiksi ranskalainen maanalainen organisaatio *OAS* on käännetty tutkielman aineistossa (Ernaux 2022) *äärioikeistolainen OAS*. Kääntäjä olisi myös voinut jättää reaalian pois kohdetekstistä kääntämällä sen pelkällä selityksellä, esimerkiksi *äärioikeistolainen organisaatio*. Kääntäjän on kuitenkin hyvä ottaa huomioon, että konteksti voi myös paljastaa lisätietoja reaaliasta. Varsinkin hankalasti ymmärrettävien reaalioiden kohdalla on syytä miettiä, minkälaista lisätietoa haluaa lukijalle antaa ja onko se tarpeellista.

Kinga Klaudy (2009) jaottelee eksplisiittistämisen neljään pääkategoriaan: pakolliseen, valinnaiseen, pragmaattiseen ja käännökselle ominaiseen eksplisiittistämiseen. Pakollinen eksplisiittistäminen on kielten välisistä eroista johtuvaa. Valinnainen eksplisiittistäminen ei ole kieliopillisesti välttämätöntä, mutta tekee tekstistä helpommin ymmärrettävää. Käännökselle ominainen eksplisiittistäminen taas syntyy luonnostaan käännösprosessin myötä. Pragmaattisen eksplisiittistämisen tavoitteena on sopeuttaa viesti kohdetekstin lukijoille ja tarve sille syntyy kulttuurien välisistä eroista. Tämän tutkielman puitteissa kyse on siis nimenomaan pragmaattisesta eksplisiittistämisestä, jonka avulla kääntäjä selittää lähdetekstin kontekstia käännöksen lukijoille.

Eksplisiittistämistä on ehdottu yhdeksi käännösuniversaaliksi (Chesterman 2004: 8), eli käännöksille tyypilliseksi kielelliseksi piirteeksi. Pym (2014: 14–15) määrittelee

eksplisiittistämisen tyylikeinoksi, joka antaa käännöksen lukijalle enemmän tietoa kuin mitä lähtötekstissä on. Vinay & Darbelnet (1958) määrittelevät eksplisiittistämisen lähtötekstin implisiittisten elementtien tekemistä eksplisiittisemmiksi kohdetekstiin, mutta heidän mukaansa liika eksplikointi voi johtaa ylikääntämiseen (Vinay & Darbelnet 1958: 117). Eksplisiittistäminen voikin, kontekstista ja tekstin tyyliä riippuen, hankaloittaa tekstin sujuvuutta tai antaa mielikuvan, että kääntäjä aliarvioi lukijoita tai ajattelee liikaa heidän puolestaan. Pitkä selitys voi esimerkiksi katkaista tekstin rytmin tai tehdä dialogista epäluonnollista. Paratekstuaalisia lisäyksiä ei luokitella eksplisiittistämiseksi, vaan niillä on oma kategoriansa, jonka esittelen seuraavaksi.

2.3.5 Paratekstuaalinen lisäys

Paratekstuaalisella lisäyksellä tarkoitetaan tekstinulkoista lisäystä alaviitteenä tai erillisessä sanastossa. Lisäys ei häiritse kohdetekstin lukijan lukukokemusta samalla tavalla kuin eksplisiittistäminen, mutta se saatetaan silti kokea kaunokirjallisuuden sopimattomina (Leppihalme 2007a: 371). Lisäykset sopivatkin usein luontevammin asiateksteihin. Alaviitteet hankaloittavat kaunokirjallisuuden lukemista, mutta toisaalta ilman alaviitteitä taustatarinat ja konnotaatiot saattavat jäädä epäselviksi.

Poikkeuksia kuitenkin löytyy. Esimerkiksi ranskalaisen Gallimard-kustantamon La Pléiade² sarjan julkaisuissa paratekstuaaliset lisäykset ovat yleisiä. Suomessa ei ole julkaistu samantyyppistä kirjasarjaa, vaikka muun muassa Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on julkaissut joistain klassikkoteoksista³ painoksia, joissa esimerkiksi hankalasti ymmärrettävät vanhat sanat on selitetty lukijalle.

2.3.6 Suora laina

Suoralla lainalla, eli vierassanan käytöllä, tarkoitetaan sitä, että kääntäjä siirtää lähdekulttuurin käsitteen suoraan joko sellaisenaan tai pienin muutoksin käännökseen (Leppihalme 2001: 141). Muutoksilla tarkoitetaan kieliasun muokkaamista kohdekieleen sopivaksi. Kääntäjän jättäessä vierassanan käännökseen hän vie lukijan

² <https://www.la-pleiade.fr/>

³ <https://kirjat.finlit.fi/sivu/kirjallisuuden-klassikot/>

lähtökulttuurin pariin. Kääntäjä voi myös käyttää lainasanoja tyyllillisistä syistä, esimerkiksi antaakseen kohdetekstille lähtötekstin ”paikallisväriä”.

Henkilöiden nimet ja maantieteelliset nimet siirretään yleensä suoraan sellaisenaan kohdetekstiin, esimerkiksi Ranskan presidentin nimi *Mitterand*. Mikäli nimellä on kohdekieleen mukautettu muoto, käytetään sitä. Esimerkiksi Ranskan pääkaupungilla on suomen kielessä vakiintunut muoto *Parisi* (Leppihalme 2001: 141).

2.3.7 Poisto

Poistolla tarkoitetaan reaalian poistamista kokonaan käännöksestä. Reaalian poistamista kohdetekstistä pidetään hyväksyttävänä vain poikkeustapauksissa tai sellaisissa kohdekulttuureissa, joissa laajat adaptaatiot tai lyhennelmät ovat yleisesti hyväksytyjä. Nykykirjallisuudessa sitä pidetään usein viimeisenä vaihtoehtona (Leppihalme 2001: 144).

Hankalasti käännettävä reaalia on mahdollista hävittää poistamalla se, kunhan sen poistaminen ei haittaa tekstin ymmärrettävyyttä tai mitään tarinan kerronnan kannalta olennaista. Poisto voi siis olla houkutteleva ratkaisu kohdekulttuurista puuttuvan käsitteen kääntämiselle, mutta poistoa on myös saatettu käyttää käännöstekstistä lukijoille sopivan arvomaailman kunnioittamiseksi (Leppihalme 2007a: 372).

3 Aineisto ja tutkimusmenetelmä

Tässä luvussa esittelen tarkemmin aineistoni sekä soveltamani tutkimusmenetelmän. Alaluvussa 3.1 luon katsauksen Annie Ernaux'n kirjailijanuraan sekä hänen tuotantoonsa, erityisesti tämän tutkielman aineistona toimivaan kirjaan *Vuodet*. Alaluvussa 3.2 kuvailen tutkielmassa käyttämäni tutkimusmenetelmän.

3.1 Kirjailijan ja teoksen esittely

3.1.1 Annie Ernaux

Annie Ernaux (s.1940) on ranskalainen kirjailija, joka tunnetaan vahvoista poliittisista ja yhteiskunnallisista kannanotoistaan. Ernaux'lle myönnettiin Nobelin kirjallisuuspalkinto vuonna 2022 ”rohkeudesta ja mestarillisesta tarkkuudesta, jolla hän paljastaa henkilökohtaisen muistin juuret, sen vieraantuneisuuden ja muistamisen yhteisölliset rajat” (Ruotsin Akatemia 2022)⁴. Hän on yksi Ranskan arvostetuimmista nykykirjailijoista ja oli kansainvälisesti tunnettu jo ennen kuin vastaanotti Nobelin.

Ernaux'n tuotantoa on suomennettu suhteellisen vähän. Hän on kirjoittanut 24 teosta, joista ainoastaan kuusi on suomennettu tähän mennessä; näistäkin suurin osa on julkaistu hänen Nobel-palkintonsa jälkeen. Suomentajana on kaikissa toiminut Lotta Toivanen. Poikkeuksena on teos *Passion Simple* (suom. *Puhdas intohimo*), jonka suomensivat J.P.Roos ja Anna Rotkirch vuonna 1996, mutta siitä ilmestyi uusi Lotta Toivasen suomennos vuonna 2024.

Ernaux'n tekstit käsittelevät usein naisen asemaa, tuoden esille monia sosiaalisia epäoikeudenmukaisuuksia, tabuja tai yhteiskunnallisia teemoja. Hän on lisäksi myös tunnettu siitä, että hänen kirjoituksensa ammentavat hänen omasta elämästään, hänen vaatimattomasta taustastaan sekä henkilökohtaisesta ”luokkaloikkansa”. Hän eteni sosiaalisesti porvariluokkaan opintojensa ja avioliittonsa kautta sekä oli perheensä ensimmäinen korkeakoulutettu.

² <https://www.sttinfo.fi/tiedote/70483185/nobelisti-annie-ernauxn-kohutuun-teos-puhdas-intohimo-on-ilmestynyt-uutena-suomennoksena?publisherId=3579&lang=fi>

Ernaux itse kuvaileekin teoksiaan ”yhteiskunnallisiksi omaelämänkerroiksi” ranskankielisellä termillä *autosociobiographie* ja kirjoitustyyliään ”latteaksi” (ranskaksi termillä *écriture plate*) (Ernaux 2003: 32). Tyyli tukee tekstin realistista otetta ja poikkeaa perinteisistä ranskankielisen kirjallisuuden kirjoitussäännöistä.

3.1.2 Vuodet

Vuonna 2008 julkaistua kirjaa *Les Années* pidetään Annie Ernaux’n pääteoksena. Se on Ernaux’n tyylille uskollinen persoonaton omaelämäkerta (ranskaksi *autobiographie impersonnelle*⁵), jossa hän muistelee menneisyyttä valokuvien avulla, joita hän kuvailee lukijoille, mutta jotka eivät ole lukijalle nähtävillä. Ernaux kuvailee omaelämäkertansa yhdistäen tapahtumat Ranskan lähihistorian tapahtumiin ja sosiopoliittiseen realiteettiin. Teos saavutti ilmestyessään suuren suosion Ranskassa, mutta se suomennettiin vasta Ernaux’n vastaanotettua Nobel-palkinto. Englanniksikin se käännettiin vasta vuonna 2018⁶. Ernaux ottaa etäisyyttä itseensä käyttämällä itsestään yksikön kolmatta persoonaa. Historialliset tapahtumat hän kuvailee kollektiivisen ja persoonattoman monikon ensimmäisen persoonan avulla.

Kronologisesti etenevä tarina kuvaa Ranskan kulttuurista ja yhteiskunnallista muutosta 1940-luvun sodanjälkeisestä niukkuudesta aina 2000-luvun media- ja kuluttajayhteiskuntaan asti. Kirja käsittelee moninaisia teemoja, kuten naisten yhteiskunnallista asemaa ja poliittisen ilmapiirin muutoksia Ranskassa sekä historiallisia tapahtumia kuten toista maailmansotaa, Algerian sotaa, vuoden 1968 opiskelijamellakoita, aborttioikeuden laillistamista ja globalisaatiota. Kirjassa muistellaan myös jokaisen aikakauden populaarikulttuuria.

Kirja tuo esille naisnäkökulmasta Ernaux’n sukupolven kokemukset, jotka hän sotien välisenä aikana syntyneenä naisena on itse kokenut. Tutkielmani rajautui historiallisten reaalioiden tarkasteluun juuri aineiston luonteen vuoksi. Usean vuosikymmenen ajalle sijoittuva, ja Ranskan lähihistoriaan kietoutuva

⁵ <https://journals.openedition.org/trajectoires/4279>

⁶ <https://thebookerprizes.com/the-booker-library/books/the-years>

omaelämäkerrallinen teos soveltuu hyvin aineistoksi historiallisten kulttuurisidonnaisten elementtien tutkimukseen.

3.2 Tutkimusmenetelmä

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, mitä käänösstrategioita kääntäjä on käyttänyt kääntäessään kulttuurisia elementtejä, eli reaaliota. Olen rajannut aineiston koskemaan ainoastaan historiallisia reaaliota. Tutkimuksen lähtökohtana on aineiston yksityiskohtainen tarkastelu, jonka toteutan vertailevana tekstianalyysinä.

Aineisto siis toimii tutkimukseni empiirisenä pohjana, ja analyysi painottuu käänösratkaisujen tarkasteluun, luokitteluun ja analysointiin aineiston perusteella. Tutkimuksessani keskityn tutkittavan aineistoon laatuun enkä sen määrään, eli tutkimukseni on luonteeltaan kvalitatiivinen.

Maisterintutkielman pituudelle asetetut vaatimukset rajoittavat tutkimusmenetelmän valintaa. Tästä syystä korpusanalyysi rajoittui pois jo tutkimuksen varhaisessa vaiheessa. Aineistoni koostuu yksittäisestä kirjasta, mutta vaihtoehtoisesti olisin voinut käyttää laajempaa korpusaineistoa. Korpustutkimus olisi mahdollistanut kattavamman kuvan reaalioiden käänösratkaisuista ja nopean tietojen keräämisen siihen soveltuvien teknisten työkalujen avulla. Vaikka korpusanalyysi mahdollistaisi monipuolisemman tutkimuksen laajemmasta aineistosta, on pienemmälläkin aineistolla tehdyllä analyysillä paikkansa. Molemmilla menetelmillä saadut tulokset täydentävät toisiaan. Tästä syystä pienimuotoisesta aineistosta tehty tutkimus on perusteltua ja tarkoituksenmukaista.

Aineistoksi valitsemassani teoksessa kuvataan Ranskan yhteiskunnallisia ja kulttuurisia muutoksia ja tapahtumia aina sodanjälkeisestä ajasta 2000-luvulle asti. Lisäksi Annie Ernaux on yhteiskunnallisesti ja poliittisesti kantaaottava kirjailija, mikä tekee rajauksesta erityisen sopivan. Vaihtoehtoisesti *Vuodet*-teoksesta (2008) olisi myös mahdollista tutkia esimerkiksi populaarikulttuuriin liittyvien reaalioiden käänöksiä, mutta Ernaux'n tyyli yhteiskunnallisiin asioihin tarttuvana kirjailijana kuitenkin ohjasi tutkimusta keskittymään toisenlaisiin teemoihin, lähinnä yhteiskuntaan ja politiikkaan.

Hyödynnän tässä tutkielmassa Nedergaard-Larsenin (1993: 11) tekemää reaalioiden luokittelua, jota käsittelin tarkemmin alaluvussa 2.1.2 sekä Leppihalmeen (2001) tekemää mikrotason käänösstrategioiden luokittelua, jotka esittelin tarkemmin alaluvussa 2.3. Jaan analyysissäni kääntäjän käyttämät käänösstrategiat vielä makrotason kotouttaviin ja vieraannuttaviin käänösstrategioihin, ja tarkoitukseni on selvittää ovatko yleisimmin esiintyvät strategiat kategorisesti enemmän vieraannuttavia vai kotouttavia. Kotouttamisen ja vieraannuttamisen esittelin tarkemmin alaluvussa 2.2.

4 Analyysi

Tässä luvussa analysoin aineistosta valitsemani esimerkit reaalioiden käännoksistä ja esittelen analyysin tulokset. Tutkimukseni tarkoituksena on selvittää, mitä käännostrategioita kääntäjä on käyttänyt kääntäessään reaaliota. Analyysi pohjautuu Leppihalmeen (2001) käännostrategioihin, jotka esittelin tarkemmin alaluvussa 2.3.

Aineistosta löytyi yhteensä 125 historiaan liittyvää reaalia, jotka olen luokitellut alla olevaan taulukkoon 3 käännostrategioiden mukaan. Lisäksi olen ne vielä luokitellut kahden kokonaisstrategian, kotouttavan ja vieraannuttavan strategian alle. Vieraannuttaviksi strategioiksi olen katsonut eksplisiittistämisen ja suoran lainan. Kotouttaviksi strategioiksi taas olen katsonut yläkäsitteen käytön, käännoislainan ja poiston. Kuten jo totesin alaluvussa 2.2, eksplisiittistäminen ja paratekstuaalinen ovat strategioita, joita on hankala määritellä yksinomaan kotouttavaksi tai vieraannuttavaksi päästrategiaksi.

Osa reaaliosta esiintyy aineistossa useampaan kertaan, mutta olen tilastoinut ne erillisinä esiintymiskertoina vain silloin, kun käännostratkaisut ja kontekstit poikkeavat toisistaan. Yksittäisten reaalioiden esiintymiskertojen määrää olisi myös voinut olla mielenkiintoista vertailla, mutta sitä en tämän tutkielman puitteissa päätenyt tekemään aineistossa esiintyvän reaalioiden suuren määrän takia.

Taulukko 3. Aineistossa esiintyvät reaalioiden käännostrategiat.

Päästrategia	Paikallisstrategia	Kokonaismäärä
Vieraannuttava strategia	Eksplisiittistäminen	73 (58,4 %)
	Suora laina	34 (27,2 %)
Kotouttava strategia	Yläkäsite	11 (8,8 %)
	Käännoislaina	6 (4,8 %)
	Poisto	1 (0,8 %)
yhteensä		125 (100 %)

Aineistossa esiintyi siis kaikkia alaluvussa 2.3. esitettyjä käännostrategioita (Leppihalme 2001) vähintään kerran, lukuun ottamatta paratekstuaalista lisäystä ja

kulttuurista adaptaatiota, joista ei löydy esiintymiä. Näiden strategioiden puuttuminen aineistoni kohdalla ei sinänsä yllätä. Kuten jo totesin kohdassa 2.3.5, paratekstuaalisia lisäyksiä ei pidetä yleisesti kaunokirjallisuuteen sopivina (Leppihalme 2007a: 371), joten on ymmärrettävää, ettei kääntäjä ole niitä käyttänyt. Historiallisten reaalioiden kohdalla kulttuurinen adaptaatio on aineistoni kohdalla ongelmallinen käänösstrategia. Tutkielmani aineistona toimii persoonaton elämäkerta, jota voi kuvailla tietynlaisena kollektiivisena muistina. Vaikka suomalaisen lukijan on ehkä mahdotonta samaistua kirjassa kuvailtuihin tapahtumiin ja julkisuuden henkilöihin, voisi vahva kulttuurinen adaptaatio antaa täysin vääristyneen kuvan tositapahtumista. Samalla myös koko kirjan merkitys kollektiivisena muistina katoaisi ja tarina muuttuisi olennaisella tavalla.

Esittelen seuraavaksi yksityiskohtaisemmin aineistossani esiintyvien reaalioiden käänösstrategiat esimerkkien avulla niiden esiintymismäärän mukaan, aloittaen eniten aineistossa esiintyvistä vähiten esiintyvään. Reaalioiden käänösstrategiat (Leppihalme 2001) esittelin tarkemmin alaluvussa 2.3. Olen selkeyden vuoksi itse lihavoanut alla olevissa esimerkeissä esiintyvät reaaliat sekä niiden käänökset.

4.1 Vieraannuttavat käänösstrategiat

4.1.1 Eksplisiittistäminen

Ekplisiittistäminen, eli selittävä käänös, on aineistossani yleisimmin esiintyvä reaalioiden käänösstrategia. Kääntäjä oli kääntänyt yli puolet reaaliosta tätä strategiaa käyttäen. Seuraavaksi esittelen kuusi esimerkkiä, joista tulee ilmi erilaisia tapoja antaa lisätietoa historiallisista tapahtumista tai kuuluisista henkilöistä eksplisiittistämisen avulla.

Ensimmäisessä esimerkissä kääntäjä on lisännyt henkilön koko nimen eteen määritteen, joka antaa lisätietoa henkilön yhteiskunnallisesta asemasta. Kääntäjä on lisännyt käänökseen määritteen *terveysministeri*, sillä Simone Veil ei ole välttämättä tuttu suomalaiselle lukijalle.

(1)

LT: (---) en voyant **Simone Veil** se défendre seule à l'Assemblée contre les hommes déchaînés de son propre camp (---) (s.130)

KT: (---) kun näimme, miten **terveysministeri Simone Veil** lakia yksin puolustaessaan joutui kansalliskokouksessa oman leirinsä miesten lyttämäksi (---) (s.108)

Tässä esimerkissä on kyse Chiracin hallituksen aikaisen terveysministerin Simone Veilin puheesta kansalliskokouksessa 26 marraskuuta 1974, jossa hän ehdotti raskauden keskeyttämistä mahdollistavaa lakia⁷. Esitys herätti voimakasta kiistaa ja ristiriitaisia reaktioita ja Veil joutui perustelemaan lakia myös omien puoluetoveriensa vastustaessa sitä. Aborttilaki hyväksyttiin lopulta ja laki nimettiin hänen mukaansa (*Loi Veil*).

Toisessa esimerkissä mainitaan myös merkittävä ranskalainen poliitikko. Lähtötekstistä selviää ainoastaan hänen sukunimensa, ja kääntäjä on lisännyt hänen etunimensä käännökseen. Tässä ei anneta lisätietoa henkilön taustasta tai tehtävästä kuten edellisessä esimerkissä. Tämä johtunee kotekstista, jossa verbi *äänestää* kertoo jo lukijalle, että kyseessä on poliitikko ja mitä todennäköisemmin kansanedustaja, kun hänet on valittu vaaleilla.

Esimerkissä on myös toinen kohta, jossa kääntäjä on kokenut tarpeelliseksi avata historiallista tapahtumaa suomalaiselle lukijalle, Dien Bien Phun taistelua, jota hän kuvailee *verilöylynä*. Lähtötekstissä taisteluun viitataan pelkällä paikannimellä.

(2)

LT: Ils voulaient la paix en Algérie mais pas une deuxième **Diên Biên Phu**. Ils votaient **Poujade**. Ils répétaient « où on va ». (s.72)

KT: He halusivat Algeriaan rauhan mutta eivät toista **Dien Bien Phun verilöylyä**. He äänestivät **Pierre Poujadea**. Ja hokivat ”mihin tämä johtaa”. (s.58)

⁷ https://www2.assemblee-nationale.fr/14/evenements/2015/anniversaire-loi-veil#node_9801

Pierre Poujade oli ranskalainen poliitikko ja oikeistopopulisti, jonka mukaan on nimetty 1950-luvulla syntynyt lyhytaikainen poliittinen liike *poujadisme*⁸. Tässä esimerkissä kääntäjä kertoo käännöksen lukijalle henkilön koko nimen, mutta jättää kertomatta esimerkiksi lisätietoa tämän poliittisesta suuntautumisesta, vaikka tämä saattaisi olla lukijalle kontekstia selkeyttävämpi tieto. Toisaalta lisäämällä henkilön etunimen käännökseen, on lukijan helpompi hakea lisätietoa itsenäisesti.

Lähtötekstissä viitataan myös kahteen eri Ranskan kolonialismin ajan konfliktiin, Algerian sotaan sekä ensimmäiseen Indokiinan sotaan. Dien Bien Phun taistelu⁹ Indokiinassa vuonna 1954 oli ratkaiseva ja historiallisesti tärkeä, koska se päättyi Ranskan tappioon ja merkitsi Ranskan siirtomaavallan päättymistä Kaakkois-Aasiassa. Sen seurauksena Yhdysvaltojen sitoutuminen alueella kasvoi ja konflikti toimi pohjustuksena vuonna 1955 alkaneelle Vietnamin sodalle.

Kääntäjä ei kuitenkaan voi olettaa tapahtuman olevan tuttu käännöksen lukijalle. Vietnamin sota on varmasti suomalaiselle lukijalle tutumpi sota kuin Dien Bien Phun taistelu, Vietnamin sodan saaman laajan mediahuomion takia sekä osana angloamerikkalaista populaarikulttuuria. Ranskalaiselle lukijalle riittää tässä kontekstissa vain kaupungin nimi, Dien Bien Phu. Kääntäjä on lisännyt termin *verilöyly* tarkentamaan, mitä kyseisessä paikassa tapahtui. Tämä ei luonnollisestikaan anna lukijalle kaikki edellä mainitsemiani taustatietoja, mutta auttaa häntä ymmärtämään hieman paremmin, mistä on kyse.

Alla olevassa kolmannessa esimerkissä on myös nähtävillä kaksi erilaista eksplisiitistämisen muotoa. Ensinnäkin tässä esimerkissä nähdään, miten esimerkissä yksi ja kaksi esitetyt tavat antaa lisätietoa historiallisesta henkilöstä yhdistyvät. Toiseksi nähdään samantyyppinen ekspliiittistämisen tapa kuin edellisessä esimerkissä, jossa kääntäjä selittää historiallista tapahtumaa lukijalle. Molemmissa tapauksissa kääntäjä antaa enemmän lisätietoa lukijalle kuin esimerkissä 2.

(3)

⁸ Fitzgerald S. The Anti-Modern Rhetoric of Le Mouvement Poujade. *The Review of Politics*. 1970;32(2):167-190. doi:10.1017/S0034670500013619

⁹ <https://www.cheminsdememoire.gouv.fr/en/battle-dien-bien-phu>

LT: On réespérait en voyant la « base » refuser l'abdication de Grenelle et **Mendès France à Charléty**. (s.109)

KT: Toivo virisi uudelleen, kun näimme miten ”kenttäväki” torjui ministeriön myönnytykset ja miten **socialisti Pierre Mendès France** osallistui **Charlétyn stadionin suurkokoukseen**. (s.90)

Lähtötekstissä mainitaan ainoastaan sukunimeltä vuosien 1954–1955 Ranskan pääministeri Mendès France. Kääntäjä on lisännyt käännökseen sekä henkilön etunimen (*Pierre*) että hänen poliittisen kantansa (*sosialisti*). Tässä tapauksessa käännöksen lukija saa jo enemmän taustatietoa kuin esimerkeissä 1 ja 2. Mendès Francen poliittisen ideologiansa mainitseminen hänen nimensä yhteydessä tukee tietoa tapahtuman poliittisesta luonteesta. Etunimen lisäämistä voi pitää tässä tapauksessa hyvänä lisänä myös sen takia, että henkilön sukunimi on kaksiosainen. Näin lukija ei päädy virheellisesti olettamaan, että Mendès olisi henkilön etunimi.

Lähtötekstin *Charlétyllä* taas viitataan suureen vasemmistolaiseen mielenosoitukseen Charlétyn stadionilla Pariisissa, joka on osa laajempaa toukokuun 1968 protestiliikettä Ranskassa¹⁰. Kääntäjä on tässä tapauksessa kokenut tarvetta avata lukijalle, että kyseessä on stadion ja että siellä järjestettiin suuri tapahtuma. Nämä lisätiedot korostavat tapahtuman tärkeyttä ja kokoluokkaa.

Esimerkissä 4 on nähtävissä kaksi erilaista esimerkkiä eksplisiittistamisestä. Lähtöteksti on rakennettu sen varaan, että henkilö, josta kerrotaan, Charles de Gaulle, on lukijalle kuvauksen ja kontekstin perusteella niin tuttu, ettei hänen nimeään tarvitse mainita. Suomentoksessa kääntäjä tekee kyseisen implisiittinen realian näkyväksi.

(4)

LT: Nous qui avons le souvenir d'**un visage** sec sous un képi, petite moustache d'avant-guerre, sur les affiches de la ville en ruine, qui n'avions pas entendu **l'appel du 18 juin**, étions ahuris et déçus par ces joues pendantes et ces sourcils broussailleux de notaire engraisé, cette voix parasitée par un tremblement vieux. (s.73)

¹⁰ https://www.larousse.fr/encyclopedie/divers/%C3%A9v%C3%A9nements_de_mai_1968/131140

KT: Me, jotka muistimme raunioituneen kotikaupunkimme julisteista **de Gaullen** tiukan ilmeen, koppalakin ja pikkuviikset, vaikka emme olleet kuulleet **hänen radiopuhettaan Lontoosta 18. kesäkuuta 1940**, me järkytyimme ja petyimme nähdessämme hänen pöhöttyneen naamansa, roikkuposket ja rehottavat kulmakarvat, kuullessamme tutisevan äänen. (s.59)

Ranskalainen lukija pystyy tämän kuvailun sekä vetoomuksen nimen perusteella päättelemään, että kyse on Charles de Gaulle. Suomalaiselle lukijalle kenraali de Gaulle saattaa olla tuttu suomalaisia ja ranskalaisia yhdistävästä toisen maailmansodan kokemuksesta. Ranskan suurin lentokenttäkin on nimetty hänen mukaansa, joten on todennäköistä, että suurin osa lukijoista tunnistaa ainakin hänen nimensä. Charles de Gaulle on hahmona verrattavissa esimerkiksi Mannerheimiin tai Kekkoeseen, jokaiselle suomalaiselle tuttuihin hahmoihin, joita voisi samaan tapaan kuvailla suomenkielisessä tekstissä ja suomalainen lukija pystyisi kontekstin perusteella päättelemään, kenestä on kyse.

Charles de Gaulle oli kenraali ja poliitikko, joka toimi Ranskan presidenttinä vuosina 1959–1969. Hänellä oli merkittävä vaikutus Ranskan historiaan viime vuosisadalla, etenkin toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen, ja häntä kuvaillaan mm. Ranskan vapauttajana. *L'appel du 18 juin*¹¹ viittaa Charles de Gaullen radiossa esittämään vetoomukseen, jota voidaan pitää Ranskan toisen maailmansodan aikaisen vastarintaliikkeen alkuna.

Historiallisen reaalian lisäksi tätä radiopuhetta voidaan pitää kulttuurisena symbolina. Tämä historiallinen tapahtuma ja sen konteksti on ranskalaisille niin itsestään selvä, että lähtötekstin lukija ymmärtää sen ilman eksplikointia. Kohdetekstin suomenkieliselle lukijalle taas on syytä tarkentaa, että vetoomuksen teki nimenomaan Charles de Gaulle Lontoosta radiossa vuonna 1940. Nämä tarkennukset antavat jo hieman kontekstia kohdekieliselle lukijalle, jolle toisen maailmansodan tapahtumat ovat ainakin jossain määrin tuttuja.

Esimerkissä 5 on kyse samantapaisesta reaaliasta kuin esimerkissä 4, jossa kuvaillun henkilön nimeä ei mainita, mutta kääntäjä lisää sen käännökseen. Tässä tapauksessa

¹¹ <https://www.defense.gouv.fr/terre/mieux-nous-connaitre/lengagement-larmee-terre-seconde-guerre-mondiale/appel-du-18-juin-1940-du-general>

kyse on Jean-Marie Le Penistä. Kääntäjä on myös lisännyt toisen reaalian, *Chirac*, käännökseen antamaan lisätietoa vaalien tilanteesta.

(5)

LT: **Le diseur d’horreurs antisémites et racistes** depuis vingt ans, le démagogue au rictus haineux qui amusait la galerie, surgissait tranquillement et **néantisait Jospin**. (s. 225)

KT: **Le Pen, tuo kaksikymmentä vuotta juutalaisvastaisia ja rasistisia kauheuksia suoltanut tyyppi**, tuo vihamielisesti hymyilevä, yleisöä hauskuuttava demagogi, nousi kaikessa hiljaisuudessa **Chiracin rinnalle Jospinin ohi**. (s. 190)

Kontekstina tässä esimerkissä on Ranskan vuoden 2002 presidentinvaalit¹², joissa äärioikeistolainen Jean-Marie Le Pen pääsi yllättäen presidentinvaalien toiselle kierrokselle, syrjäyttäen sosialistiehdokas Lionel Jospinin. Vuoden 2002 vaalit pidettiin viiden vuoden *cohabitation*-asetelman (jota käsittelen tarkemmin esimerkissä 11) jälkeen, jossa Jospin hallitsi yhdessä Ranskan presidentti Jacques Chiracin kanssa. Kääntäjän ratkaisu lisätä maininta *Chiracin rinnalle* korostaa kyseistä yhteishallinta-asetelmaa. Syitä käännösratkaisun takana ei tämän tutkielman puitteissa kuitenkaan tutkittu, joten on vaikea sanoa, miksi kääntäjä teki kyseisen lisäyksen tekstiin.

Jean-Marie Le Pen oli ranskalainen äärioikeistolainen poliitikko ja Front National - puolueen perustaja. Hän oli presidenttiehdokkaanakin vuosina 2012, 2017 ja 2022 olleen Marine Le Penin isä ja tunnettu rasistista kommentoinneistaan ja provosoivasta tyylistään. Hän saattaa olla tuttu suomalaisille lukijoille jonkun verran esimerkiksi Ranskan ja yleisemmin Euroopan maahanmuuttopolitiikkaa koskevasta uutisoinnistaan. Hänen kuolemastaan uutisoitiin Suomen suurimmissa sanomalehdissä¹³. Tästä huolimatta hän ei välttämättä ole kohdetekstin lukijalle esimerkin kontekstista tunnistettavissa, ja eksplisiittistämiseksi on tarvetta. Sekä esimerkin 4 että 5 eksplisiittistäminen eroaa siis aikaisimmista esimerkeistä siinä, että reaalia ei suoraan kerrota lähdetekstissä, vaan eksplisiittistämisen avulla nimenomaan tuodaan reaalia näkyväksi.

¹² https://www.archives-resultats-elections.interieur.gouv.fr/resultats/presidentielle_2002/index.php

¹³ <https://www.hs.fi/maailma/art-2000010946983.html>

Lähtötekstissä ei siis mainita Le Penin nimeä. Hän on ranskalaisille samantapainen kontekstista tunnistettavissa oleva hahmo kuin esimerkin 1 de Gaulle, vaikka ei edusta ranskalaisille samanlaista isänmaallista sankarihahmoa kuin Charles de Gaulle. Kirjailijan mielipide Le Penistä ei jää epäselväksi, ja tässä kotekstissa nimen poisjätto toimiikin tehokeinona, toisin kuin esimerkissä 4, jossa hän kuvailee de Gaullea neutraaliin tapaan.

Esimerkissä 6 mainitaan sama henkilö kuin esimerkissä 3, Pierre Mendès France, ja käännösstrategiakin on sama, mutta kääntäjä on lisännyt nimen eteen eri määritteen. Esimerkissä 3 kääntäjä on korostanut, että Mendès France on *sosialisti*, kun taas tämän esimerkin kotekstissa olennaista on tietää, että kyseessä on *pääministeri*.

(6)

LT: (---) les élèves des petites classes en rang vers la cantine pour boire **le verre de lait de Mendès France**. (s.58)

KT: (---) alaluokkalaiset jonottamassa kanttiiniiin juomaan **pääministeri Mendès Francen määrämän maitolasillisen**. (s.46)

Tässä esimerkissä viitataan vuosina 1954–1955 Ranskan pääministerinä toimineen uudistusmielisen Pierre Mendès Francen vuoden 1954 aloitteeseen korvata kouluruokailussa tarjottu viini maitolasillisella¹⁴. Aloitteen pyrkimyksenä oli sekä taistella sotien jälkeen vallitsevaa aliravitsemusta vastaan, että vähentää lasten ja nuorten alkoholin kulutusta. Tuona aikana oli täysin hyväksyttävää antaa viiniä tai olutta lapsille. Aloite kohtasi paljon kritiikkiä ja pilaa etenkin konservatiiveilta, jotka kokivat sen hyökkäyksenä ranskalaisia perinteitä kohtaan.

Kääntäjä on käännöksessään päätenyt tarkentamaan lisäämällä verbin *määrätä*, että kyseessä on Mendès Francen määräys. Lisäksi hän on tarkentanut määreellä tämän yhteiskunnallista asemaa. Voimme huomata, että vaikka kyse on samasta henkilöstä kuin esimerkissä 3, kääntäjän käyttämä eksplisiittistämisen strategia ei ole samanlainen. Esimerkissä 3 kääntäjä korostaa Mendès Francen poliittista ideologiaa

¹⁴ <https://www.leparisien.fr/archives/a-l-ecole-fini-l-alcool-27-02-2016-5580577.php>

(*sosialisti Pierre Mendès France*), kun taas tässä esimerkissä hän korostaa tämän yhteiskunnallista asemaa (*pääministeri Mendès France*).

Tähän lienee looginen syy, sillä esimerkki 3 sijoittuu vuoteen 1968, jolloin Mendès France ei enää toiminut pääministerinä. Kääntäjä olisi voinut myös valita määritteen *entinen pääministeri*, mutta kuten jo totesin esimerkin 3 kohdalla, *sosialisti* on kotekstiin nähden selkeämpi valinta. Esimerkissä 6 taas *sosialisti* ei olisi yhtä tarkentava lisäys kuin *pääministeri*, joka taas antaa selityksen sille, miksi Mendès France on ollut oikeutettu määräämään koululaiset juomaan maitoa.

4.1.2 Suora laina

Suoria lainoja eli tapauksia, joissa kääntäjä on jättänyt vierassanan käännökseen, esiintyy aineistossa lähinnä historiallisten henkilöiden nimien kohdalla. Niitä löytyi aineistosta yhteensä 34 kappaletta.

Alla olevassa esimerkissä 7 esiintyvät reaaliat ovat kuuluisien henkilöiden nimiä, jotka on siirretty sellaisenaan käännökseen. Henkilöiden nimet ja maantieteelliset nimet siirretään yleensä ilman muutoksia kohdetekstiin, ellei kohdekieleen ole vakiintunut niistä mukautettuja muotoja. Tässä esimerkissä esiintyvistä nimistä ei ole suomen kieleen vakiintunut omia muotoja.

(7)

LT: Ils commémoraient tout ce qui pouvait l'être, l'appel de **l'abbé Pierre**, la mort de **Mitterrand** et de Marguerite Duras, le début et la fin des guerres, le pied sur la Lune, Tchernobyl, le 11 septembre. (s.235)

KT: Ne muistelivat kaikkea mahdollista, **abbé Pierren** vetoomusta, **Mitterandin** ja Marguerite Durasin kuolemaa, sotien alkua ja loppua, astumista kuun kamaralle, Tšernobyliä, syyskuun 11. päivän iskuja. (s.199)

Abbé Pierre oli katolinen pappi ja poliitikko, joka tunnetaan myös Emmaus-liikkeen perustajana. Hän oli tunnettu hyväntekijä ja arvostettu henkilö Ranskassa, mutta kuolemansa jälkeen hän on noussut otsikoihin negatiivisemmassa valossa syytettynä seksuaalirikoksista. Abbé Pierre mainitaan aineistossa useampaan kertaan, ja kääntäjä

on systemaattisesti siirtänyt hänen nimensä sellaisenaan (*abbé Pierre*) kohdetekstiin. *Abbé* -termi viittaa pappiin ja Pierre on hänen etunimensä. Tämä johtunee siitä, ettei hänestä ole vakiintunut suomen kieleen muuta muotoa, kuten *isä Pierre*. Emmaus-liikkeen verkkosivujen¹⁵ suomenkielisillä sivuilla hänet mainitaan myös nimellä *abbé Pierre*. Teksti on suomennettu vuonna 2009, joten tekoälyn laatimasta suomennoksesta tuskin on kyse.

Presidentti François Mitterandin nimi esiintyy aineistossa useamman kerran. Mitterand toimi Ranskan presidenttinä vuosina 1981–1995. Kääntäjä on joka kerta siirtänyt hänen nimensä suoraan kohdetekstiin ilman minkään tasoista eksplisiittistämistä, kuten yllä olevassa esimerkissä 7. Hänen etunimeään ei myöskään ole lisätty käännökseen, kuten aiemmissa esimerkeissä 2 ja 3.

Mitterandin voidaankin olettaa olevan suomalaisille suhteellisen tuttu nimi hänen pitkän presidenttikautensa sekä kansainvälisten saavutustensa takia etenkin Euroopan unioniin liittyen. Hän teki tiivistä yhteistyötä Saksan liittokansleri Helmut Kohlin kanssa Euroopan unionin rakentamiseksi ja hänen kautensa aikana valmisteltiin Maastrichtin sopimus vuonna 1992.

Samalla tavalla kuin edellä, on esimerkissä 8 esiintyvä lähdetekstin käsite *beur* siirretty suoraan sellaisenaan käännökseen.

(8)

LT: Ils avaient reçu un nom collectif qui signifiait tout à la fois leur origine, leur couleur de peau et leur façon de parler : **les Beurs**. (s.155)

KT: Lähiönuorille oli jo annettu nimi, joka viittasi alkuperään, ihonväriin ja puhetapaan: **les Beurs**. (s.130)

Ranskalainen sanakirja Larousse määrittelee käsitteen *beur*¹⁶ Ranskassa syntyneeksi nuoreksi, jonka juuret ovat Pohjois-Afrikassa ja jonka vanhemmat ovat maahanmuuttajia. Termistä käytetään myös feminiinimuotoa *beurette*. Kyseessä on arkikielinen, usein halventava ilmaus, jonka käyttö yleistyi 1980-luvun aikana. Sana

¹⁵ <https://www.emmaushelsinki.fi/emmaus-international/>

¹⁶ <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/beur/8983>

on *verlan*-muoto sanasta *arabe*. *Verlan* on ranskalainen slangin muoto, jossa sanojen tavujen järjestystä vaihtamalla saadaan uusia sanoja

Käsite ei välttämättä ole käännöksen lukijoille tuttu, eikä sitä pysty päättelemään tuntematta *verlan*-slangia eikä välttämättä senkään avulla. Tässä tapauksessa kuitenkin koteksti jo selittää käsitteen merkitystä, eikä erilliselle eksplisiittistämislle käsitteen yhteydessä ole tarvetta. Sama käsite esiintyy aineistossa myös toisessa kotekstissa, jolloin myös käännösstrategia ja -ratkaisu ovat erilaiset. Esittelen tämän esimerkin seuraavaksi.

4.2 Kotouttavat käännösstrategiat

4.2.1 Yläkäsitteen käyttö

Vastineen puuttuessa kohdekielestä voi lähdetekstin reaalian korvata yläkäsitteellä. Yläkäsitteellä käännettyjä reaaliota oli aineistossani 11.

Esimerkissä 9 esiintyy sama *beur*-käsite kuin edellisessä esimerkissä, mutta koteksti on eri ja tässä tapauksessa se on vaikuttanut käännösratkaisuun.

(9)

LT: Ils ne s'intéressaient pas à la politique mais ils adoptaient tous les mots d'ordre généraux, le slogan fait pour eux, *Touche pas à mon pote*, achetaient le disque contre la faim en Éthiopie, suivaient **la marche des Beurs**. (s.158)

KT: He eivät olleet kiinnostuneita politiikasta, mutta omaksuivat kaikki yleiset iskulauseet, motto *Touche pas à mon pote* (Mun kaveria et kiusaa) kolahti heihin, he ostivat levyn, jolla tuettiin taistelua Etiopian nälänhätää vastaan, tukivat **maahanmuuttajanuorten mielenosoituksia**. (s.133)

Marche des Beurs (myös *Marche pour l'égalité et contre le racisme*) viittaa vuonna 1983 järjestettyyn ensimmäiseen suureen rasisminvastaiseen mielenosoitukseen Ranskassa¹⁷. Mielenosoitus saa alkunsa Lyonin Minguetten kaupunginosassa

¹⁷ <https://www.histoire-immigration.fr/integration-et-xenophobie/1983-la-marche-pour-l-egalite-des-droits-et-contre-le-racisme>

tapahtuneista yhteenotoista poliisin kanssa, jossa Toumi Djaïdja haavoittui vakavasti poliisin luodista.

Käsite *beur* on tässä kotekstissa osana mielenosoituksen nimeä. Vaikka käsite on jo esiintynyt aiemmin suorana lainana kirjassa, on kääntäjä tässä yhteydessä kääntänyt sen yläkäsitteellä *maahanmuuttajanuori*. Tähän saattaa olla syynä suomen kielen sanantaivutus. Koska *beur* ei ole suomen kieleen vakiintunut lainasana, ei *beurien mielenosoituksia* ihan istuisi suomenkieliseen tekstiin

Kuten totesin esimerkissä 8, *beur* viittaa Ranskassa syntyneisiin, maahanmuuttajataustaisiin nuoriin, joten käsite *maahanmuuttajanuori* ei ehkä ole täysin oikeaoppinen käänнос. Olen sen kuitenkin luokitellut yläkäsitteeksi tässä analyysissa, koska *beur* viittaa nimenomaan nuoriin, ensimmäisen polven maahanmuuttajiin, jotka ovat syntyneet Ranskassa, mutta joiden vanhemmat tai isovanhemmat ovat Pohjois-Afrikasta. Se ei siis käsitä nuoria, joiden vanhemmat tai isovanhemmat ovat saapuneet muilta alueilta, esimerkiksi Saharan eteläpuoleisesta Afrikasta.

Esimerkissä 10 esiintyy kaksi reaalialaa, joista *pieds-noirs* on käännetty yläkäsitteen avulla ja *harki* taas selittämällä termin merkitys.

(10)

LT: On ne se préoccupait pas de la suite, **des pieds-noirs** et des **harkis** là-bas, des Algériens ici. (s.83)

KT: Siinä kohtaa ei mietitty jatkoa, ei **siirtomaa-asukkaiden** ja **Ranskan joukoissa sotineiden** kohtaloa Algeriassa eikä toisaalta algerialaisten kohtaloa Ranskassa. (s.67)

Esimerkissä esiintyvät käsitteet liittyvät molemmat Algerian sotaan, joka on kirjassa vahvasti esillä oleva konflikti (mm. esimerkki 2). Algerian sota oli 1954 alkanut itsenäisyysota, joka päättyi Algerian itsenäistymiseen Ranskasta vuonna 1962. Sota näkyi myös Ranskan yhteiskunnassa, mm. aiheuttaen vakavia poliittisia kriisejä ja neljännen tasavallan kaatumisen, jonka jälkeen Charles de Gaullesta tuli viidennen tasavallan presidentti.

Algerian sota on ranskalaisille eräänlainen kansallinen trauma, josta vaiettiin vuosikausia. Siihen viitattiin pitkään vain Algerian tapahtumina (ranskaksi *les événements d'Algérie*) sodan sijaan. Aiheesta käydään edelleen paljon yhteiskunnallista keskustelua ja esimerkiksi presidentti Macron on esittänyt symbolisia eleitä Algerian sodan aikana tehdyistä vääryyksistä. Hän ei kuitenkaan ole esittänyt virallista anteeksipyyntöä.

Esimerkin 10 ensimmäinen reaalia, *pieds-noirs*, on 1950-luvulla yleistynyt pejoratiivinen käsite, jota käytettiin siirtomaa-aikana Algeriassa asuneista ranskalaisista (Hureau 2010: 7). He asuivat siirtomaa-aikana sukupolvien ajan Algeriassa, mutta joutuivat palaamaan Ranskaan Algerian itsenäistymisen jälkeen. Ehkä kuuluisin *pieds-noirs* on Nobel-palkittu ranskalainen kirjailija Albert Camus. Kääntäjä on ilmeisesti pyrkinyt käyttämään yläkäsitettä, koska käsitteelle ei löydy suoraa vastinetta suomen kielestä. Määritelmä *siirtomaa-asukas* ei kuitenkaan ehkä täysin välitä lukijalle samaa asetelmaa, joka välittyy ranskankielisestä käsitteestä.

Esimerkin 10 toinen reaalia, *harki*¹⁸, taas viittaa algerialaisiin muslimisotilaisiin, jotka taistelivat Ranskan joukoissa Algerian sodassa. Heidät nähtiin sodan jälkeen Algeriassa pettureina. Osa muutti Ranskaan, jossa he kohtasivat syrjintää. Harkikäsitteen kohdalla kääntäjä on käyttänyt käännostrategiana eksplisiittistämistä, mutta kääntäjä ei ole kuitenkaan säilyttänyt selitykseen itse termiä *harki*.

Kääntäjä ei ole myöskään tarkentanut, että kyseessä oli nimenomaan algerialaisista Ranskan joukoissa sotineista, mutta kontekstin avulla lukija voi tämän päätellä. Eksplisiittistäminen olisi myös voinut olla mahdollinen strategia käsitteen *pieds-noirs* kohdalla, ja sen avulla suomalainen lukija saattaisi ymmärtää paremmin käsitteen yhteiskunnallisen ulottuvuuden.

Toisaalta *pieds-noirs*-käsitteen kääntämisen *siirtomaa-asukkaiksi* voisi myös tulkita eksplisiittistämiseksi, mutta koin sen liian yleistäväksi tavaksi ollakseen selittävä käännös, etenkin jos vertaa sitä tämän esimerkin toisen reaalian käännökseen.

¹⁸ <https://www.harkis.gouv.fr/les-harkis/les-harkis-qui-sont-ils>

4.2.2 Käännöslaina

Käännöslainalla tarkoitetaan sanasanaista käännöstä. Niitä esiintyy aineistossani kuusi kappaletta.

Seuraavassa esimerkissä 11 ranskalainen poliittinen termi *cohabitation* on käännetty kirjaimellisesti termillä *rinnakkaiselo*:

(11)

LT: Que la fatalité des sondages devait s’accomplir et cette situation inconnue, « **la cohabitation** », se produire inexorablement, comme un désir inavoué, que les médias se plaisaient à exciter. (s.167)

KT: Että gallupien povaama tulos ja uusi ”**rinnakkaiselo**” toteutuisi vääjäämättä, se oli kuin salaa elätelty toive, jota tiedotusvälineet kernaasti lietsoivat. (s.140)

Ranskan termi *cohabitation* tarkoittaa kirjaimellisesti yhdessä asumista, mutta Ranskan poliittisessa kontekstissa sillä tarkoitetaan tilannetta, jossa presidentti ja pääministeri ovat eri poliittisesta puolueesta. Tämä johtuu Ranskan semipresidentiaalisesta järjestelmästä, jossa toimeenpanovalta jakaantuu presidentin ja pääministerin kesken. Vaikka Suomessakin presidentti ja pääministeri voivat olla eri puolueista, eroaa *cohabitation* Suomen järjestelmästä lähinnä siinä, että vallan kolmijako (lainsäädäntövalta, toimeenpanovalta, tuomiovalta) jakautuu Suomessa eri tavalla ja sen painopisteet eroavat merkittävästi.

Termillä ei ole vakiintunutta vastinetta suomen kielessä ja kääntäjä on päätenyt kirjaimelliseen käännökseen *rinnakkaiselo*. Ranskan ulkopoliitikan gaullistista jatkuvuutta Pro gradu -tutkielmassaan tutkinut Maria Kurikkala (2003) pohtii työssään termin kääntämisen hankaluutta. Hän käyttää itse asetelmasta termiä *kohabitaatio*, joka on suomen kielen kirjoitusjärjestelmään mukautettu suora laina.

Tässä esimerkissä viitataan nimenomaan Ranskan ensimmäiseen, sosialistipuolueen François Mitterandin ja konservatiivisen Jacques Chiracin *cohabitation*-asetelmaan 1980-luvulla. Tämän jälkeen Ranskassa presidentti ja pääministeri ovat olleet kaksi kertaa tässä asetelmassa: vuosina 1993–1995 François Mitterandin ollessa presidenttinä ja Édouard Balladurin pääministerinä sekä vuosina 1997–2002 Jacques

Chiracin ollessa presidenttinä ja Lionel Jospin pääministerinä. Kyseessä on siis suhteellisen harvinainen asetelma.

Esimerkissä 12 on myös kyse samasta *cohabitation*-asetelmasta kuin edellisessä, mutta kääntäjä on käyttänyt eri käännostrategiaa. Käännoislainan sijaan hän on päätenyt selittävään käännokseseen.

(12)

LT: La droite bien entendu allait battre la gauche aux législatives de mars et **re-cohabiter** avec Mitterrand. (s.190)

KT: Oikeisto tietysti päihittäisi vasemmiston maaliskuun parlamenttivaaleissa ja **hallitsi yhteistyössä** Mitterrandin kanssa. (s.160)

Tässä esimerkissä viitataan Ranskan toiseen *cohabitation*-tilanteeseen vuosina 1993–1995, jossa presidenttinä toimi sosialistipuolueen François Mitterrand ja pääministerinä oikeistolainen Édouard Balladur. Käännoksestä vain tämä *re-*etuliitteellä ilmaistu toisinto on jäänyt pois, mahdollisesti epähuomiossa.

Lähdetekstissä *Cohabitation* -substantiivin sijaan lähdetekstissä on käytetty verbiä *re-cohabiter*, joka on suomeksi kääntynyt *hallita yhteistyössä*. Tässä esimerkissä myös lauseen rakenteella on vaikutuksensa käännostratkeisuun ja sillä saatiin ehkä hieman selkeämpi käänno kuin esimerkissä 11. *Cohabitation* on kuitenkin termi, joka saattaisi vaatia paratekstuaalisen lisäyksen, jotta sen merkitys tulisi selväksi. Vaikka paratekstuaalisia lisäyksiä pidetään sopimattomina kaunokirjallisuuteen, voisivat ne tämän tyyppisen teoksen kohdalla olla paikallaan.

4.2.3 Reaalian poisto

Reaalian poistaminen kokonaan käännoksistä on vain harvoissa tapauksissa perusteltavaa. Poistoja löytyikin aineistostani vain yksi ja esittelen sen seuraavaksi esimerkissä 13.

(13)

LT: Plus tard on se souviendrait moins des candidats et de leurs discours que de leurs marionnettes chaque soir sur Canal+ : Jospin en inoffensif Yo-Yo, dans une petite voiture sur la route en lacet d'un pays enchanté,

Chirac en abbé Pierre et robe de bure, Sarkozy en traître chafouin, plié en deux d'obséquiosité devant un Balladur goitreux, Robert Hue, soixante-dix, traité de bouffon par les jeunes, et l'on entendrait le tube sur lequel se déchaînaient alors les marionnettes d'un autre sketch des Guignols, *The Rhythm of the Night*. (s.197)

KT: Muistaisimme Canal+-kanavan jokailtaiset parodiahahmot: Jospin pikku ukkelina ajamassa leluautolla satumailman serpentiiniteillä, **Chirac papinkaavussa**, luihu Sarkozy liehakoimassa paksukaulaista Balladuria, nuorison irvaillema Robert Hue 70-luvun retrolaukku olallaan. (s.166)

Ranskalaisella Canal+-televisiokanavalla esitettiin vuosina 1988–2018 *Les Guignols de l'info*¹⁹ -satiirisarjaa, jossa käytettiin poliitikkoja ja muita julkisuuden henkilöitä esittäviä nukkehahmoja. Tässä esimerkissä on kyse sarjan jaksosta, joka esitettiin vuoden 1995 presidentinvaalien aikaan. Siinä kuvaillaan presidenttiehdokkaiden Jacques Chiracin ja Édouard Balladurin sekä Balladurin vaalikampanjaa tukeneen Nicolas Sarkozyn satiirisia nukkehahmoja.

Vuoden 1995 presidentinvaalit olivat siinä mielessä merkittävät, että ne merkitsivät François Mitterandin pitkän presidenttikauden päättymistä. Hän oli ollut vallassa vuodesta 1981 ja oli Ranskan viidennen tasavallan ensimmäinen sosialistipresidentti. Vuonna 1995 konservatiivinen Jacques Chirac valittiin presidentiksi, mikä oli mielenkiintoista sikäli, että hän oli ollut pitkään oikeiston tärkeä hahmo ja ollut ehdokkaana presidentinvaaleissa aiemmin vuosina 1981 ja 1988. Hän voitti lopulta toisella kierroksella sosialistien Lionel Jospinin. Kolmanneksi eniten ääniä sai tässä esimerkissä mainittu istuva pääministeri Édouard Balladur.

Lähtötekstissä mainitaan Chirac pukeutuneena abbé Pierreksi, mutta kääntäjä on poistanut kyseisen viittauksen kokonaan käännöksestä. *Abbé Pierre* toimii tässä esimerkissä erisnimiälluusiona toisin kuin esimerkissä 7, jossa *Abbé Pierre* esiintyi erisnimenä ja kääntäjä on sen siirtänyt käännökseen suorana lainana. Erisnimiälluusion poisto kohdetekstistä on yksi Leppihalmeen erisnimiälluusioiden kääntämisen perusstrategioista (kts. alaluku 2.3), jonka mukaan alluusion merkitys välitetään toisella tapaa tai koko alluusio poistetaan käännöksestä (Leppihalme, 1994: 94).

¹⁹ <https://www.canalplus.com/canalplus-story/les-guignols/>

Kuten jo aiemmin olen todennut, reaalian poisto on harvoin hyväksyttävä käännösratkaisu ja se tulisi tehdä harkiten. Tässä esimerkissä reaalian poisto on siinä mielessä perusteltavaa, että lähtötekstissä mainittu pukeutuminen abbé Pierreksi ja papinkaapuun on tietyllä tavalla toistoa. Abbé Pierre pukeutui usein papinkaapuun. Kääntäjä ei myöskään poista mitään juonen kannalta olennaista tekstistä, vaikka viittaus abbé Pierreen jää pois.

5 Johtopäätökset ja pohdinta

Tässä luvussa esittelen analyysissä esiin nousseita huomioitani. Aineistosta löytyi yhteensä 125 historiaan liittyvää reaalia, joiden käänöksistä 73 on selittäviä käänöksiä, 34 käänöslainoja, 11 yläkäsitettä, 6 käänöslainoja ja 1 poisto. Paratekstuaalisia lisäyksiä tai suoria lainoja ei aineistosta löytynyt. Analyysi osoittaa, että kääntäjän käänösratkaisut ovat enemmän vieraannuttavia kuin kotouttavia (taulukko 3 luvussa 4).

Analyysi vahvisti, että kotekstilla on suuri merkitys käänösratkaisuun. Koteksti auttaa myös usein kohdetekstin lukijaa ymmärtämään käsitteitä, jotka ovat kohdekulttuurissa tuntemattomia. Ei siis ole mahdollista laatia kääntäjille mitään yleispätevää ohjeistusta reaalioiden kääntämisestä. Se ei toisaalta ollut tämän tutkielman tavoitteenakaan.

Kuten yllä totesin, eksplisiittistäminen on kääntäjän käyttämistä käänösstrategioista eniten käytetty, mutta sen käyttö ei ole systemaattista. Vahvasti kulttuurisidonnaisen tekstin, kuten oman tutkimusaineistoni, kohdalla eksplisiittistäminen onkin hyödyllinen strategia, koska sen avulla käänöksen lukijalle voi tarjota lisätietoa kulttuurisesta kontekstista. Kääntäjän on kuitenkin päätettävä, mikä lisätieto on kussakin kotekstissa olennaista kohdekieliselle lukijalle.

Vaikka liika eksplikointi voi hankaloittaa tekstin lukemista (Vinay & Darbelnet 1958: 117), ei aineistossani esiintyvä eksplisiittistäminen ollut liiallista tai häiritsevää. Se ei hankaloita lukemista ja sopii Ernaux'n realiseen, ”latteaan” (ranskaksi *écriture plate*, Ernaux 2003: 32) tyyliin. Aineisto ei myöskään sisällä dialogia, jossa eksplisiittistäminen saattaisi tuntua luonnottomalta.

Tunnettujen historiallisten henkilöiden kohdalla kääntäjä käytti eksplisiittistämistä antamaan lisätietoa henkilöiden yhteiskunnallisesta asemasta tai poliittisesta ideologiasta. Nimet säilytettiin muuttumattomina. Aineistossa esiintyvien tunnettujen historiallisten henkilöiden kohdalla voidaan todeta kääntäjän käyttäneen kolmea erilaista eksplisiittistämisen tapaa: kääntäjä on joko lisännyt nimen eteen määritteen

(esimerkki 1), lisännyt etunimen henkilön sukunimen eteen (esimerkki 2) sen puuttuessa lähtötekstistä tai lisännyt molemmat käännökseen (esimerkki 3).

Historiallisten tapahtumien kohdalla suomalaiset lukijat saavat lisätietoa kontekstista tai merkityksestä. Suomalaislukijalle Ranskan historian selittämiseksi lienee tarvetta, vaikka ranskalainen kulttuuri ei ole kovin kaukainen suomalaisesta kulttuurista. Molempia kulttuureja yhdistää toisen maailmansodan kokemus, vaikkakin hieman eri näkökulmista.

Aineiston perusteella on havaittavissa, että kääntäjä on voinut käyttää eri käännösstrategioita saman reaalian kohdalla tai päätyä erilaiseen käännösratkaisuun samaa strategiaa käyttäen. Esimerkeissä 3 ja 6 kääntäjä on käyttänyt eksplisiittistämistä, mutta selittävä elementti ei ole molemmissa samaa kontekstin takia. Esimerkin 3 *sosialisti Pierre Mendès France* muuttui esimerkissä 6 *pääministeri Mendès Franceksi*. Esimerkissä 8 kääntäjä taas siirtää käsitteen *beur* suoraan käännökseen, kun taas esimerkissä 9 hän kääntää sen yläkäsitteen *maahanmuuttajanuoret* avulla.

Kotouttavat strategiat olivat aineistossani harvinaisempia, ja niistä kääntäjä oli käyttänyt ainoastaan yläkäsitettä, käännöslainaa ja poistoa. Poisto on harvinainen strategia mutta se oli tässä tapauksessa perusteltu, kuten esimerkissä 13 esiintyvän erisnimialluusion *Abbé Pierre* kohdalla totesin. Paratekstuaalisia lisäyksiä tai kulttuurista adaptaatiota ei esiintynyt kertaakaan aineistossa. Näiden molempien puuttuminen ei sinänsä ole yllättävää.

Paratekstuaalisia lisäyksiä ei pidetä kaunokirjallisuuteen sopivina (Leppihalme 2007a: 371) eikä kulttuurinen adaptaatiokaan ole istuva käännösstrategia vahvasti Ranskan historiaan kytkeytyvään persoonattomaan omaelämäkertaan. Tämä ei tarkoita sitä, ettei näitä voisi käyttää ollenkaan. Kotekstista riippuen kulttuurinen adaptaatio voisi sopia joihinkin yksittäisiin kohtiin. Vahvasti kulttuurisidonnaisen ja historiallisiin tositahtumiin perustuvan teoksen, kuten *Les Années*, kohdalla en myöskään näe tarkoin harkittuja ja tiivistettyjä tekstinulkoisia lisäyksiä ongelmallisina.

Käännösstrategioiden kategorisointi vieraannuttaviin ja kotouttaviin päästrategioihin ei ollut täysin ongelmaton. Eksplisiittistäminen ja paratekstuaaliset lisäykset ovat hankalammin määriteltävissä yksinomaan vieraannuttaviksi tai kotouttaviksi

strategioiksi. Kuten totesin alaluvussa 2.2., päädyin kuitenkin kategorisoimaan eksplisiittistämisen vieraannuttavaksi strategiaksi, koska vieras elementti kuitenkin jää käännökseen selityksen kanssa tai se selitetään auki käännöksen lukijalle. Jos olisin päättänyt kategorisoida sen kotouttavaksi, olisivat myös tämän aineiston käänносstrategiat pääosin kotouttavia, koska eksplisiittistämistä esiintyi ylivoimaisesti eniten aineistossani. Ehkä valintaani vaikutti osittain, tietoisesti tai tiedostamatta, myös ennako-odotukseni, että käänнос olisi enemmän vieraannuttava.

Myös reaalioiden ja niiden luokittelu käänносstrategioihin asetti omat haasteensa. Monissa tapauksissa reaalia olisi voinut olla mahdollista luokitella kuuluvaksi useaan kategoriaan. Koska tutkielmassani en vertaile eri luokkiin kuuluvien reaalioiden välisiä käänносstrategioita, se ei tämä ollut tämän tutkielman osalta ongelmallista. Luokittelu toimi ainoastaan aineiston rajauksen apuna. Ongelmallisempaa tämän tutkielman osalta oli käännosratkaisujen luokittelu käänносstrategioiden mukaan. Esimerkiksi esimerkin 14 *pieds-noirs*-käsitteen käännöksen *siirtomaa-asukkaat* tulkitsin yläkäsitteellä korvaamiseksi. Yhtä hyvin tämän olisi voinut tulkita eksplisiittistämiseksi.

Tekstilajilla on myös vaikutusta reaalioiden käännosratkaisuihin. Strategioita käytettiin siis joustavasti ja käännosratkaisut olivat kotekstin mukaisia. Sama reaalia saattoi siis olla käännettynä eri tavoin eri kohdissa teosta. Kaunokirjallisen tekstin kääntäjä voi ottaa enemmän vapauksia reaalioiden kääntämisen suhteen verrattuna informatiivisiin asiateksteihin, joissa informaatio on välitettävä kohdetekstiin neutraaliin sävyyn (Ingo 1990:188) ja termejä on käytettävä johdonmukaisesti.

6 Lopuksi

Tässä maisterintutkielmassa olen keskittynyt tarkastelemaan reaaliota paikallisstrategian tasolla ja selvittämään mitä käänösstrategioita kääntäjä on käyttänyt kääntäessään niitä. Tutkimusmenetelmänäni toimi vertaileva tekstianalyysi.

Aineistona olen käyttänyt Lotta Toivasen suomentamaa Annie Ernaux'n teosta *Vuodet* (2022) sekä alkuperäisteosta *Les Années* (2008). Olen vastannut tutkimuskysymykseeni jaottelemalla kääntäjän käyttämät käänösstrategiat Leppihalmeen (2001) käänösstrategioiden luokittelun mukaisesti ja pohtinut eri tekijöiden vaikutusta kääntäjän tekemiin käänösratkaisuihin.

Aineistossa esiintyy enemmän vieraannuttavia kuin kotouttavia käänösratkaisuja. Tutkimustulokset vahvistavat näkemystä siitä, ettei mikään käänös ole puhtaasti kotouttava tai vieraannuttava (Vinay & Darbelnet 1958: 54), vaan molempia strategioita voi käyttää saman tekstin käänöksessä kotekstista riippuen. Kotekstin lisäksi reaalioiden käänösratkaisuihin vaikuttavat myös lähdetekstin tyyli sekä tekstilaji.

Kääntäjän haastattelu olisi antanut tutkielmalle syvyyttä ja auttanut ymmärtämään käänösratkaisujen taustalla vaikuttavia tekijöitä, jotka usein jäivät epäselviksi. Haastattelun mahdollisuutta en kuitenkaan lähtenyt tiedustelemaan aikataulullisista syistä. Syitä käänösratkaisujen takana voi tämän tutkielman osalta siis vain spekuloida.

Tutkimusta olisi mielenkiintoista jatkaa käsittämään myös käänösten vastaanottoa, joka on suhteellisen vähän tutkittu aihe. Vastaanottotutkimuksen voisi toteuttaa joko haastattelututkimuksena tai ryhmäkeskusteluna. Tämän tyyppisen tutkimuksen haasteina voi olla löytää osallistujiksi mahdollisimman erilaisista taustoista tulevia henkilöitä.

Toinen kiinnostava ja ajankohtainen jatkotutkimuskohde olisi tutkia, miten tekoäly tunnistaa ja kääntää kaunokirjallisissa teksteissä esiintyviä reaaliota. Aiemmin vallalla ollut käsitys siitä, että tekoäly ei uhkaa kaunokirjallisuuden kääntämistä on muuttunut. Esimerkiksi Annie Ernaux'n teosten suomennokset kustantanut

kustannusyhtiö Gummerus hyödyntää jo nyt tekoälyä ja jälkieditointia kaunokirjallisten teosten kääntämiseen.²⁰ Tätä tutkielmaa kirjoittaessani jäin pohtimaan, miten hyvin tekoäly tunnistaa reaaliat, miten se kääntää ne ja mitä käännösstrategioita se mahtaa käyttää.

²⁰ <https://suomenkuvalehti.fi/kirjailijanpaivakirja/tekoaly-tehdasmaistaa-suomennostyon-emme-saasta-euroja-vaan-aikaa/>

Lähteet

Tutkimusaineisto

Ernaux, A. 2008. *Les Années*. Paris: Éditions Gallimard.

Ernaux, A. 2022. *Vuodet*. Toivanen, L. (suom.) Helsinki: Gummerus.

Kirjallisuus

Assman, J. & Czaplicka, J. 1995. Collective Memory and Cultural Identity. pp. 125--133. *New German Critique: An Interdisciplinary Journal of German Studies*, vol 65,

Bassnett, S. & Lefevere, A. 1998. *Constructing cultures: essays on literary translation*. Bristol: Multilingual Matters.

Bödecker, B. 1991. Terms of Material Culture. Teoksessa *Interculturality and the historical study of literary translations / edited by Harald Kittel and Armin Paul Frank*. Berlin: Erich Schmidt.

Chesterman, A. 1997. *Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory*. Amsterdam: John Benjamins.

Chesterman, A. 2004. Beyond the Particular. Teoksessa Kujamäki, Pekka, & Mauranen, Anna *Translation universals: do they exist?* Amsterdam: J. Benjamins.

Enkvist, I. 1991. Om litterer översättning från spanska. Exemplet Vargas Llosa. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Ernaux, A. & Jeannet, F.-Y. 2003. *L'écriture comme un couteau: entretien avec Frédéric-Yves Jeannet / Annie Ernaux*. Paris: Stock.

Florin, S. 1993. Realia in translation. Teoksessa *Translation as Social Action. Russian and Bulgarian Perspectives, Palma Zlateva (toim.)*, pp. 122--128. London: Routledge.

Franco Aixelá, J. 1996. Culture-Specific Items in Translation. Teoksessa *Translation, power, subversion / ed. by Román Álvarez and Carmen-África Vidal*. Bristol: Multilingual Matters.

Genette, G. 2018. *Palimpsests: literature in the second degree*. Lincoln: University of Nebraska Press.

Ingo, R. 1990. *Lähtökielestä kohdekieleen: johdatusta käänntieteteeseen*. Helsinki: Werner Söderström.

Joëlle, H. 2001. *La mémoire des pieds-noirs*. Paris : Editions Perrin, collection Tempus.

Kivilehto, M. 2023. ”Olis sen voinut suoraankin kääntää” Kulttuurisidonnaisuus auktorisoidun kääntäjän tutkinnon lain ja hallinnon käännöstehtävässä vuonna 2021, pp. 43–58. *MikaEL Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu*, vol. 16,

Klaudy, K. 2009. Explicitation. Teoksessa *Routledge encyclopedia of translation studies toimittaneet Mona Baker and Gabriela Saldanha*. (2nd ed.). London: Routledge.

Kujamäki, P. 1993. Kaunokirjallisuuden kääntäminen: Reaaliat käännösongelmana. Teoksessa *Käännöstutkimuksen ja -opetuksen uusia virtauksia / toimittaneet Inkeri Vehmas-Lehto, Pirjo Silfverstén*. Helsingin yliopisto, Kymenlaakson täydennyskoulutuslaitos, Kouvolan osasto.

Kujamäki, P. 2013. Vertaileva kääntäjä, vertaileva tutkija: kieltenvälinen vertailu käännöstieteessä. Teoksessa *Kielten vertailun metodiikka / toimittaneet Leena Kolehmäinen, Matti Miestamo & Taru Nordlund*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kurikkala, M. 2003. Ranska itse suurena vai suuren varjossa? Tutkimus Ranskan ulkopoliittikan gaullistisesta jatkuvuudesta 11.9.2001 terrori-iskujen jälkeisenä aikana. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

<https://trepo.tuni.fi/handle/10024/91188>

Kuusi, P. & Taivalkoski-Shilov, K. 2024. Vertaileva tekstianalyysi. A Korhonen, E Pitkäsalo & S Hokkanen (toim), *Tutkimusopas - käänntiedettä opinnäytteisiin*. Tampere Studies in Language, Translation and Literature, Nro B9, pp. 170--180. Tampere: Tampereen yliopisto.

Lefevere, A. 1992. Translation, rewriting and the manipulation of literary fame. London: Routledge.

Leppihalme, R. 1994. Culture bumps: on the translation of allusions. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Leppihalme, R. 2001. Translation strategies for realia. Teoksessa *Mission, Vision, Strategies, Values: A Celebration of Translator Training and Translation Studies in Kouvola*, Pirjo Kukkonen & Ritva Hartama-Heinonen (eds), pp. 139--146. Helsinki: Helsinki University Press.

Leppihalme, R. 2007a. Kääntäjän strategiat. Teoksessa *Suomennoskirjallisuuden historia*, pp. 365--373. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia; Vuosikerta 1112). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Leppihalme, R. 2007b. Culture and translation. Teoksessa *Translation and meaning*, pp. 381--390. Maastricht: Hogeschool Zuyd, Maastricht School of Translation and Interpreting.

Leppihalme, R. 2011. Realia. Teoksessa: *Gambier Y. ja van Doorslaer L. (toim.) Handbook of Translation Studies, volume 2*, pp. 126--130. Amsterdam: John Benjamins.

- Leppihalme, R. 1994. *Culture bumps: on the translation of allusions*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Loponen, M. 2009. Translating irrealia: creating a semiotic framework for the translation of fictional cultures. *Chinese Semiotic Studies 2/2009*, pp. 165–175. Nanjing: Nanjing Normal University.
- Nedergaard-Larsen, B. 1993. Cultural factors in subtitling, pp. 07--242. *Perspectives: Studies in Translatology 2*
- Nida, E. 1945. Linguistics and ethnology in translation-problems, pp. 194--208. *Word 1.2*.
<https://doi.org/10.1080/00437956.1945.11659254>
- Pedersen, J. 2007. Cultural Interchangeability: The Effects of Substituting Cultural References in Subtitling, pp. 30--48. *Perspectives: Studies in Translatology 15:1*.
- Pedersen, J. 2011. *Subtitling norms for television*. Amsterdam: John Benjamins.
- Pym, A. 2014. *Exploring Translation Theories*. London: Routledge.
- Pym, A. 2011. Translation research terms: a tentative glossary for moments of perplexity and dispute. Teoksessa: *Translation research projects 3*. Tarragona: Intercultural Studies Group, Universitat Rovira i Virgili.
- Vehmas-Lehto, I. 1999. *Kopiointia vai kommunikointia. Johdatus käännösteoriaan*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Venuti, L. 2018. *The translator's invisibility: a history of translation*. London: Routledge.
- Vermeer, H. 1983. *Aufsätze zur Translationstheorie*. Heidelberg : Omakustanne.

Vinay, J. & Darbelnet, J. 1958. *Stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction. Nouvelle édition revue et corrigée.* Paris: Didier.

Vuokko, K. 2014. Klassikosta lukuromaaniksi: käännösstrategioiden vertailu Dickensin David Copperfield -suomennoksissa, pp. 35--47. *AVAIN - Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti*, (4).

<https://doi.org/10.30665/av.74961>

Williams, R. 2015. *The analysis of culture.* Teoksessa: *Cultural theory and popular culture: an introduction / by John Storey.* (Seventh edition.). London: Routledge.

Résumé en français

Université de Helsinki

Faculté des arts

Programme de master en traduction et interprétation

Annette Lindström : Analyse des stratégies de traduction des éléments culturels dans la traduction finnoise des *Années* d'Annie Ernaux

Mémoire de Master, 49 pages

Juin 2025

Introduction

La traduction des éléments culturels peut être considérée comme l'un des plus grands défis de la traduction (Florin 1993 : 125), en particulier lorsque la culture source est éloignée de la culture cible (Leppihalme 2011). Néanmoins, leur traduction peut aussi être perçue comme un sujet de recherche fascinant. Ainsi, le rôle du traducteur ne se limite pas seulement la transmission des informations, mais également à la médiation entre les deux cultures.

Dans ce mémoire, nous examinons comment les éléments culturels, dits *realia* (Leppihalme 2001), sont traduits dans la traduction finnoise de l'œuvre auto-sociobiographique *Les Années* d'Annie Ernaux. Le choix du corpus est motivé par le fait que l'œuvre contient de nombreuses références à la société, la culture et l'histoire françaises. Notre objectif est de décrire et de d'analyser les stratégies de traduction utilisées. Pour délimiter notre travail, nous avons choisi d'analyser les *realia* appartenant aux catégories de l'histoire et de la société (Nedergaard-Larsen 1993).

Pour aborder notre problématique, dans un premier temps, nous définissons les notions clés de l'étude : *realia*, *stratégie de traduction*, *domestication* et *étrangéisation*. Ensuite, nous présentons les stratégies de traduction que nous avons choisi d'étudier dans l'analyse du corpus. Dans un deuxième temps, nous présentons le corpus, l'autrice et la méthode d'analyse. Troisièmement, nous présentons les résultats de l'analyse, et pour finir, les conclusions que nous avons tirées de ce travail.

Cadre théorique

Les *realia* sont des mots ou des expressions désignant des éléments spécifiques à une culture qu'on ne peut pas trouver dans d'autres cultures (par exemple Leppihalme 2001 :139, Vermeer 1983 :3, Florin 1993 : 123-125). Plusieurs chercheurs (par exemple Nedergard-Larsen 2011 :59-60, Kujamäki 1998 :26-27, Pedersen 2011 : 59-60) ont classifié les *realia*. Ces classifications reposent généralement sur le corpus étudié et reflètent ses spécificités (Leppihalme 2011). Par conséquent, aucune classification existante n'est exhaustive.

Nedergaard-Larsen (2011 :59-60) distingue quatre catégories de *realia*, celles de la géographie, de l'histoire, de la société et de la culture. Pour délimiter notre travail, nous sommes concentrés seulement aux *realia* appartenant aux catégories *histoire* et *société*, plus précisément les sous-catégories des événements et des personnalités historiques, de la politique et des conditions sociales.

Les stratégies de traduction désignent les procédés par lesquels le traducteur adapte le texte source au texte cible, en tenant compte des différences linguistiques et culturelles (Leppihalme 2001 :140). Les stratégies peuvent être divisées en stratégies globales et locales. Les stratégies globales déterminent comment l'ensemble du texte est traduit tandis que les stratégies locales dépendent de la stratégie globale adoptée (Leppihalme 2001 : 140).

En ce qui concerne les stratégies globales, nous utilisons dans notre étude les termes proposés par Lawrence Venuti (2018 [1995]) : *étrangéisation* et *domestication*. En utilisant la stratégie d'étrangéisation, le traducteur reste fidèle à l'auteur du texte source, alors qu'en utilisant la stratégie de domestication, le traducteur rend le texte plus familier aux lecteurs du texte cible. Il convient de noter que les notions d'étrangéisation et de domestication ne s'excluent pas mutuellement. En effet, les traductions sont rarement entièrement l'une ou l'autre.

Les stratégies de traduction locales permettent au traducteur de trouver des solutions de traduction aux problèmes spécifiques d'un texte (Leppihalme 2007a). Plusieurs chercheurs ont proposé des catégorisations pour les stratégies de traduction (notamment Vinay & Darbelnet 1958, Pedersen 2011 et Chesterman 1998). Notre étude

se base sur les stratégies locales proposées par Leppihalme (2001), car sa classification est spécifiquement élaborée pour la traduction des *realia*. Les sept stratégies de traduction pour les *realia* proposées par Ritva Leppihalme (2001) sont : *l'adaptation culturelle*, *l'hypéronymisation*, *l'emprunt*, *l'explication*, *l'ajout paratextuel*, *le calque* et *l'omission*.

L'adaptation culturelle consiste à remplacer un élément culturel par un équivalent familier dans le texte cible. *L'hypéronymisation* consiste à remplacer une *realia* par son hyperonyme. *Le calque* est une traduction littérale d'une expression de la langue source, formée selon les structures de la langue cible. *L'explication* consiste à clarifier le sens d'une *realia* pour le lecteur cible en y ajoutant des éléments explicatifs. *L'ajout paratextuel* désigne un ajout extérieur au texte sous forme de note de bas de page ou de glossaire séparé. *L'emprunt* consiste à transférer directement une notion de la langue source dans la traduction. *L'omission* consiste à supprimer complètement une *realia* de la traduction.

En outre, les stratégies de traduction locales ont été classées sous les catégories globales. Nous avons considéré *l'explication*, *l'omission*, *l'ajout paratextuel* et *l'emprunt* comme des stratégies d'*étrangéisation*, tandis que *l'adaptation culturelle*, *l'hypéronymisation* et *le calque* seraient plutôt des stratégies de *domestication*.

Corpus et méthode

Le corpus consiste de l'œuvre *Les Années* d'Anni Ernaux (2008) et sa traduction finnoise par Lotta Toivanen, *Vuodet* (2022). L'objectif du mémoire est d'examiner les choix de traduction des *realia* et d'analyser les stratégies employées en utilisant la méthode d'analyse textuelle comparative.

L'analyse textuelle comparative est une méthode couramment employée dans les travaux des étudiants en traductologie. Le choix de méthodologie s'explique souvent par l'intérêt personnel du chercheur pour une œuvre particulière (Kuusi & Taivalkoski-Shilov 2024). C'est également le cas de notre étude.

Annie Ernaux (née en 1940) est une écrivaine française et lauréate du Prix Nobel de littérature en 2022, saluée pour « le courage et l'acuité clinique avec laquelle elle découvre les racines, les éloignements et les contraintes collectives de la mémoire

personnelle » (Académie suédoise 2022). Transfuge de classe, elle est née dans une famille modeste mais a intégré la bourgeoisie par ses études et par son mariage.

Ernaux est connue pour son procédé stylistique qu'elle appelle « écriture plate » (Ernaux 2003 : 32) et pour ses textes auto-sociobiographiques, également un terme inventé par Ernaux elle-même. Ses œuvres explorent fréquemment des thèmes comme la condition féminine, les injustices sociales et les tabous. En France et ailleurs elle était déjà une écrivaine renommée avant d'obtenir le prix Nobel. En revanche, sur ces 24 ouvrages publiés, seuls six ont été traduits en finnois, principalement après l'obtention du Nobel.

Publié en 2008, *Les Années* peut être considéré comme l'œuvre principale d'Ernaux. Fidèle à son style, le récit prend la forme d'une autobiographie impersonnelle, dite auto-sociobiographie. À travers le discours d'un narrateur impersonnel, en partie à la troisième personne et en partie sous forme de voix collective, l'autobiographie d'Ernaux se mêle à la mémoire collective des Français, s'étendant de l'après-guerre jusqu'au début des années 2000. Cette approche narrative contribue à la construction d'une mémoire collective. La mémoire collective n'est pas une reproduction objective du passé, mais une construction sociale qui reflète les valeurs et les idéologiques d'une collectivité (Assman & Czaplicka 1995 :11).

Analyse et résultats

Dans notre analyse, nous avons identifié 125 noms ou syntagmes contenant des *realia* historiques que nous avons analysés dans leur cotexte. Certains mots apparaissent plusieurs fois dans le texte, mais dans des contextes différents. Néanmoins, nous avons analysé tous les termes dans leur cotexte. L'analyse démontre la complexité de la traduction des *realia* dans un texte littéraire et par ailleurs qu'il n'est pas possible de démontrer qu'une stratégie serait plus efficace qu'une autre.

Parmi les stratégies de traduction locales employées, nous avons identifié toutes les stratégies de Leppihalme (2001) au moins une fois, à l'exception de l'*ajout paratextuel* et de l'*adaptation culturelle*. L'absence de ces deux stratégies n'est pas particulièrement surprenante. Les *ajouts paratextuels* ne sont pas généralement

considérés convenables pour les textes littéraires (Leppihalme 2007a : 371). En ce qui concerne les *realia* historiques, l'usage fréquent de l'*adaptation culturelle* pourrait être problématique.

Quant aux stratégies globales, nous pouvons constater que les stratégies utilisées tendent à renforcer l'*étrangéisation* de la traduction. Cependant, il convient de noter que la division des stratégies locales sous les deux stratégies globales n'a pas été sans difficultés. Nous avons constaté que l'*explication* et l'*ajout paratextuel* sont des stratégies difficiles à catégoriser sous une seule catégorie globale et mériteraient peut-être une catégorie intermédiaire.

Parmi les stratégies locales pouvant être classées sous la catégorie globale d'*étrangéisation*, nous avons identifié l'usage de l'*explication* et de l'*emprunt*. Les stratégies de domestication étaient moins fréquentes, mais présentes dans la traduction sous forme d'*hyponyme*, de *calque* et d'*omission*. Dans notre corpus, nous avons identifié seulement une *omission* de *realia*, et bien que l'*omission* soit généralement acceptée uniquement dans des cas exceptionnels et comme un dernier recours (Leppihalme 2001 : 144), notre analyse démontre que celle-ci est raisonnable.

L'*explication* est la stratégie de traduction locale la plus fréquemment utilisée dans notre corpus, une stratégie utilisée pour la traduction de plus de la moitié des *realia*, bien que son usage ne soit pas systématique. Dans un texte fortement ancré dans un contexte culturel, comme c'est le cas dans notre étude, l'*explication* s'avère être une stratégie utile. Bien qu'un excès d'*explication* puisse nuire à la fluidité de la lecture (Vinay & Darbelnet 1958: 117), celle que l'on observe dans le corpus n'est ni excessive ni gênante et s'intègre bien au style du texte. En outre, le récit ne comporte aucun dialogue, un contexte dans lequel l'*explication* risquerait de paraître artificielle.

Conclusion

Dans ce mémoire, notre but était d'étudier les choix de stratégies de traduction utilisées pour la traduction des éléments culturels dans l'œuvre *Les Années* d'Annie Ernaux. Notre objectif était d'identifier les stratégies de traductions utilisées et de découvrir comment les choix de stratégie affectent la traduction. Il est à noter que notre mémoire offre une perspective relativement limitée sur la traduction des *realia*, mais les *realia*

sont un sujet largement étudié en traductologie, et notre étude complète ainsi les recherches antérieures.

En résumé, les stratégies locales ont été utilisées de manière flexible et les choix de traduction ont été adaptés au contexte, tout en tenant en compte du genre textuel. Une même *realia* a pu être traduite de différentes façons et en utilisant différentes stratégies de traduction selon le contexte. Il convient de noter que le traducteur d'un texte littéraire peut prendre plus de libertés en traduisant des *realia*, contrairement aux textes informatifs où l'information doit être transmise dans un ton neutre (Ingo 1990 : 188) et où les termes doivent être utilisés d'une manière cohérente.

Un entretien avec la traductrice aurait permis d'approfondir l'analyse et de mieux comprendre les raisons derrière certains choix de traduction. Dans le cadre de cette étude, nous ne pouvons que spéculer sur les raisons des choix de traduction, qui peuvent être conscients ou inconscients de la part de la traductrice.

Il serait également intéressant de poursuivre cette recherche en s'intéressant à la réception des traductions, un domaine encore relativement peu exploré, sous forme d'entretiens ou de discussions en groupe, bien que le recrutement de participants aux profils variés puisse présenter un défi.

Une autre approche pertinente et actuelle serait d'examiner comment l'intelligence artificielle traduit les *realia* dans les textes littéraires : quelle est la capacité de l'IA à reconnaître les *realia* et à les traduire, et quelles seraient les stratégies qu'elle emploie.